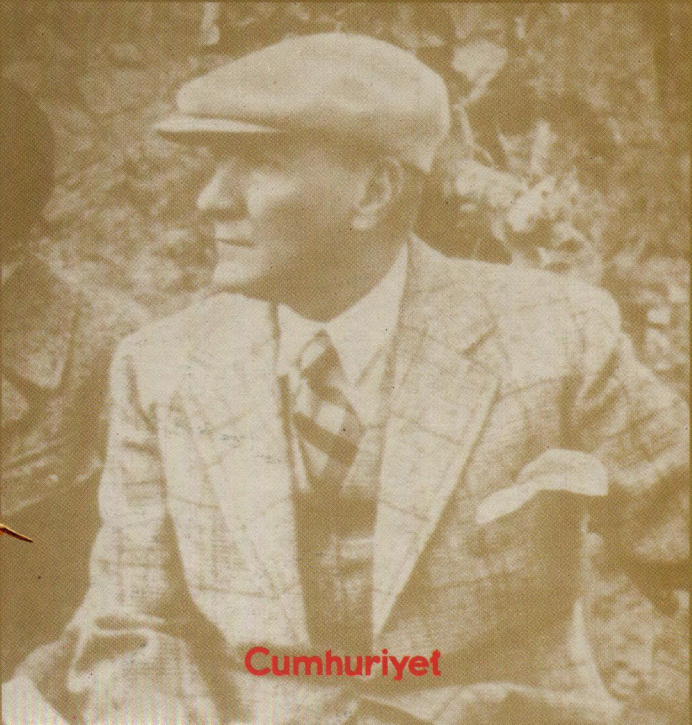

85

Bir ABD Büyükelçisinin
Türkiye Hatıraları

Mustafa Kemal II

Charles N. Sherrill

Cumhuriyet

Cumhuriyet'in okurlarına armağandır.
Parayla satılmaz.

Nurer UĞURLU başkanlığında bir kurul tarafından
hazırlanmıştır.

Dizgi - Baskı - Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı
Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Şubat 1999

**BİR ABD BÜYÜKELÇİSİNİN
TÜRKİYE HATIRALARI
MUSTAFA KEMAL
II**

CHARLES N. SHERRILL

**Çeviren:
ÖRGEN UĞURLU**

Cumhuriyet GAZETESİNİN
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

İsmet Paşa - Tefik Rüştü Bey

DUMLUPINAR

Yunanlılar Türkiye’den Sürölüp Çıkarıldı

Mustafa Kemal, Türklerin özgürlüğü ve Türkiye’nin yabancı düşmanlardan temizlenmesi için yaptığı yorucu çalışmasının hiçbir döneminde, uzun Sakarya Savaşı ile daha kısa süren Dumlupınar Savaşı başlangıcı arasındaki 11 aylık devredeki (1921 Eylül-1922 Ağustos arası) kadar yorulmamış, çaba harcamamıştı. Türkiye’nin bu zeki liderinin vurucu yeteneğı, gereksiz bir acelecilik ile harcanamaz. Bir zamanlar matematik öğretmenliğı de yapmış bulunan Mustafa Kemal, her şeyin hesaplı ve düzen içinde olmasında ısrar eder. Nitekim, Yunan istilasının kesin bir şekilde imhası için bütün hazırlıkları en ince ayrıntısına kadar hesap ederek tamamlanmasını istemişti. O, bütün Türk topraklarının düşman istilasından kurtarılmasını, Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak herhangi bir mütareke ya da anlaşma için ilk koşul sayıyordu. Bu konu, pek çok ke-re temsilciler aracılığıyla yabancı devletlere açıkça bildirilmişti. Mütarekeden sonra boşaltılmanın başlayacağına ilişkin verilen sözlere Mustafa Kemal kulak asmıyor ve

“her şeyden önce tahliye” diyordu. Bu arada düşmana son darbeyi indirmek için de hazırlıklarını aralıksız sürdürüyordu. Evet, bütün bu görüşmeler bir sonuca varmazsa, istediği sonuca o kendisi varacaktı. Burada bir noktaya özellikle ilginizi çekmek gerek: Bu akıllı devlet adamının başlıca amacı, Türkiye’nin insan gücünü elden geldiğince korumaktır. Vatanın düşman işgalinden kurtarılması için her türlü barış yolunu kullanacak, bundan bir sonuç alamadığı zaman, savaşla sonuç almaya, son çare olarak başvuracaktı. Yeni Türkiye’nin yabancı ülkelerdeki temsilcileri bu amaç için diplomatik çalışmalar yaparken, kendisi de anayurtta askerlerinin hayatını son hücum saati çalincaya kadar koruma ve hazırlanma çabası içindeydi.

Bu yorucu ayların hikâyesini bana anlatırken şöyle başlamışlardı:

“Önce benim Ankara’da Büyük Millet Meclisi ile olan ilişkilerimi gözden geçirelim.”

Bana anlattığına göre Sakarya Savaşı’ndan önce Meclis’in kendisine verdiği Başkumandanlık yetkisi, belirli bir süre içindi ve bu da sona ermişti. Hemen bütün Meclis, bütün ulus, Yunanlıları Anadolu’dan atacak ve Sakarya’dan çok daha ezici bir darbenin hemen indirilmesini istiyordu. Mustafa Kemal ise böyle bir darbe için çok büyük ve ayrıntılı bir hazırlığın gerektiğini biliyordu. Fakat Ankara’da politikacılar sabırsızlık gösteriyorlardı. Kendi Vekiller Heyeti (Bakanlar Kurulu) bile başkumandanlığın Meclis tarafından yenilenmeyeceği korkusuyla istifa için izin istedikler. O, bakanlara “yarına kadar bekleyiniz” karşılığını ver-

di. Meclis'e giderek konuştu. Başkumandanlık konusunda altı aylık sınırın kaldırılmasında ve sürekliliğinde ısrar etti. Meclis, Mustafa Kemal'in bu isteğini koşullu olarak kabul etti. Süresiz başkumandanlık yetkisi karşılığında Meclis'in istediği Yunanlılara karşı hemen taarruza geçilmesi idi. Gazi'nin bunlara verdiği karşılık kısaca "Henüz vakit gelmemiştir, büyük ölçüde hazırlığa ihtiyacımız var" olmuştu.

Karşılaşılan bazı küçük güçlükler, büyük sorunlar durumuna geliyordu. Bunlardan birisi de ordunun mali işlerine bir düzen verilmesiydi. Bu konu, her gün biraz daha düşündürücü bir durum alıyordu. İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) de bu konuda Mustafa Kemal'e yardımcı olamıyordu. Maliye Vekili'ni değiştirdi. Yeni vekil de bütün çabasına ve iyi niyetine karşın para bulamıyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal, kendi girişim ve çabasıyla ordu için çeşitli yerlerden 400.000 dolar sağladı. Fakat 100.000 kişilik bir ordu için 400 bin dolar hiçbir anlam taşımıyordu.

Bu süre içinde cephede de boş durulmuyordu. Kuzeyde Eskişehir'e, güneyde Afyonkarahisar'a kadar uzanan 120 kilometrelik Yunan hattı durmadan desteklenmiş ve özellikle iki şehir arasındaki Döğer bölgesi düşman tarafından en güçlü birliklerle takviye edilmişti. Ankara'ya Afyonkarahisar'dan daha yakın olması dolayısıyla Eskişehir, Yunanlılar için kuşkusuz daha önemliydi. İşte bu nedenle, Yunanlıların ana kuvvetleri Eskişehir'de idi. Ancak karşılarında da Türklerin ana kuvvetleri yer almıştı. Fakat Mustafa Ke-

mal, Afyonkarahisar'ın çok büyük stratejik önem taşıdığına inanıyordu. Çünkü burası 300 kilometre aşağıda, İzmir demiryolunun kavşak noktasıydı ve Yunan kuvvetlerinin malzeme ve erzak tamamlanması bu yoldan yapılıyordu. Bu yüzden Yunanlılar burasını üç sıra dikenli telle çevirmişler, her türlü korumayı yapmışlardı. Bu istihkâmları gezen İngiliz askeri istihkâmcı ve mühendisleri, buranın alınmasının kolay olamayacağını söylemişlerdi.

Mustafa Kemal'in Ankara'da Franklin-Bouillon'la yaptığı görüşmelerin sonucu olarak Fransız kuvvetlerinin Suriye'ye çekilmesiyle, buradaki Türk kuvvetleri de Batı cephesine gönderilmişti. Türkler, ordularını kuvvetlendirmek için elden gelen her türlü çabayı harcarken, Yunanlılar da boş durmuyorlardı. Savaşın yeniden başlamak üzere olduğu günlerde, her iki tarafın kuvvetlerinin sayısı, karşılıklı olarak yapılan hazırlıkların büyüklüğünü göstermektedir. O zaman Yunanlıların 130 bin piyadesi, 1.300 süvarisi ve 384 topu vardı. Türklerin ise 98.670 piyadesi, 5.286 süvarisi ve 323 topu bulunuyordu. Bu rakamların karşılaştırılmasıyla ortaya çıkacak durum şudur: Türklerin süvari, Yunanlıların ise piyade sayısı çoktur. Ancak Türklerin piyade bakımından azlık derecesi de Sakarya'da olduğu gibi büyük değildi.

Mustafa Kemal gibi büyük bir taktikçi, aylar süren hazırlıkları gizlemek için elden gelen bütün çabayı harcamıştı. Bu sırada Mustafa Kemal'in yakın dostu Fethi (Okyar) Bey Londra'da idi ve İngiltere Başbakanı Lloyd Georges'u, Yunanlıların kan dökülmeden Anadolu'dan çekilmeleri ko-

nusunda ikna etmeye çalışıyordu. Bu sağlanırsa, birçok can ve kan esirgenmiş olacaktı. Mustafa Kemal gerçekten bunu istiyordu. Fakat Fethi Bey'in Londra'dan gönderdiği haberler ümit ve cesaret verici değildi. 1922 Ağustosuna kadar görüşmeler, hazırlıklar böylece sürüp gitmiş, Sakarya zaferinin üzerinden aşağı yukarı on bir ay geçmişti.

Londra görüşmeleri hızla sona ermekteydi. Fethi Bey'in Lloyd Georges'a karşı gösterdiği iyi niyet ve onu ikna için harcadığı çabanın beklenen sonucu vermemesi durumunda, Türk Başkumandanı taarruz kararını uygulamaya koyacaktı.

Şimdi herkes dikkat kesilmiş, olayların gelişmesini bekliyordu. Bütün gözlerin dikkat kesilmesine ve kulakların kirişte bulunmasına karşın, Türk Başkumandanı'nın taarruz saatini belirlemesini, taarruz stratejisi ve ayrıntıları için paşalarla görüşmesini, yine aynı amaçla bir büyük askeri toplantı yapmasını ne Ankara, ne Yunanlılar, ne de bütün dünya anlamayacak, bilemeyecekti. Bu hikâyenin arkasını 'bir futbol maçı ve bir çay ziyafeti' başlığıyla anlatmak istiyoruz.

Bir Futbol Maçı ve Bir Çay Ziyafeti

Başkumandanın 28 Haziran'da, Akşehir'de bir futbol maçında hazır bulunacağı basın yoluyla resmen duyurulmuştu.

Ankara'dan kısa bir ayrılık için akla yakın gelen bu nedenle, Mustafa Kemal'e yalnız bir futbol maçında bulunma-

nın zevkini vermekle kalmayacak, aynı zamanda ‘komşuların ne konuştuklarına kimsenin kulak kabartmayacağı’ bir yerde, bazı subaylarla görüşmek fırsatını sağlayacak, Ankara’ya dönerken, gece karanlığında Türk hatlarının merkezine vararak tümen ve kolordu kumandanlarıyla toplanıp taarruz saati ile birlikte düşmana indirilecek kesin darbenin bütün ayrıntılarını görüşecek ve sonunda futbol maç seyretmenin verdiği neşeyi yüzünde taşıyarak Ankara’ya dönecekti.

Bu sırada, hükümetin savaş planları konusunda kararsızlık içinde bulunduğuna ilişkin söylentiler Ankara’da yayılmaya başlamıştı. Bu yoldaki haberler gazetelerde ön planda yer alıyor ve yayılıyordu. Bu söylentiler Türk ordusunun daha bir süre herhangi bir harekette bulunamayacağı sanısını uyandırıyor. Herkes ve özellikle Yunanlılar böyle düşünüyorlardı. Dünya basını da:

“Kayıtsızlığa alışı ve tefessüh etmeye başlamış Türklerden ne beklenir ki!..” diyordu.

Ancak bu savaş planları kararsızlıktan uzaktı. Eskişehir’de, güçlü Yunan ordusu karşısında bulunan Türk kuvvetleri gizlice ve gecenin karanlığında, yaya olarak güneşe inmiş ve Afyonkarahisar demiryolunun kavşak noktası ile çevresine ve şehrin güneyinde bulunan Dumlupınar tepelerine yerleşmişti. Türk birliklerinin buralarda bulunabileceğini kimse aklından bile geçiremezdi. Eskişehir’deki üç Yunan tümeninin karşısında yalnızca bir Türk alayı bırakılmıştı. Fakat bu alay çok çalışkandı. Geceleri, burada Türk tümenleri varmış görüntüsü vermek için bol bol ateş

yakıyor, gündüzleri de çok sayıda tümenin bulunması durumunda yapabileceği kadar toz duman çıkarıyordu.

Fethi Bey'den beklenen telgraf gelmişti. Fethi Bey, Lloyd Georges'un, Yunanlıların Türkiye'yi 'kayıtsız şartsız' terk etmelerini kabul etmediğini bildiriyordu. Mustafa Kemal telgrafi cebine koydu. O günlerde Ankara'da Başkumandan'ın Çankaya'daki köşklerinde büyük bir çay ziyafeti vereceği haberi yayılmıştı. Bu ziyafet gerçekten güzeldi. Bütün ayrıntıları güzel olan bu ziyafette tek eksik ev sahibi idi. Mustafa Kemal ortalarda gözüküyordu.

Mustafa Kemal, ertesi sabah düşmana darbe vurmak için son saatin çaldığı zaman, silah arkadaşları arasında bulunmak üzere bir gece önceden otomobiline atlamış, Konya'ya doğru sessizce hareket etmişti.

Burada Gazi'nin güzel bir esprisine tanık oluyoruz. Kumandanlardan birisi taarruzun bir iki gün gecikmesini öneriyor. Bu kumandanın önerisinin gerekçesi de hayvanların yemsiz kalacağıdır.

Başkumandan şu karşılığı veriyor:

“İki gün sonra hem insanlara, hem hayvanlara bol bol yiyecek bulacağız.”

25 Ağustos'ta karargâhını Kocatepe'ye kuran Mustafa Kemal, sabah saat 05.30'da taarruz emrini vermişti. Tam dakikasında, Türk topçusu, piyade hücumunu hazırlamak üzere toplarını ateşliyordu. On beş Türk tümeni, Afyon'u tutmakta olan ve herhangi bir karşı taarruzu beklemeyen üç Yunan tümeni üzerine, baskın şeklinde hücum etmişti. Yunanlılar elden gelen bütün çabayı harcamışlar, ama Türk-

lerin ani baskını ve sayı üstünlüğü, onları geriye kuzeye doğru uzanan hatları önüne yuvarlamıştı.

Bu kere, hiç beklenmeyen yönden, daha büyük bir ikinci baskın yapıyordu. Mustafa Kemal, yine bütün savaş biliminin kurallarını ve metinlerini bir yana itmişti. Görüşmelerimiz sırasında, bana bu olayı anlatırken çizdiği krokiye bakılınca, baskın şekli bütün açıklığıyla görülecektir:

Kuzeye doğru uzanan mavi çizgiler, Yunanlıların Afyonkarahisar'dan (krodike Af. diye gösteriliyor) geriye, Eskişehir'e (krokide Esk.) doğru çekildiklerini gösteriyor. Fakat şuna da dikkat ediniz ki, taarruzdan hemen sonra ve Yunanlıların geriye çekilmeleri üzerine, Türk hatları da sola, güneybatıya doğru keskin bir dönüş yapmaktadır. Ve bunun üzerine kuzeye doğru kaçmakta olan Yunanlılar birdenbire Batı'ya dönmektedirler. Bu durum gösteriyor ki Yunanlılar, kendilerini izleyen Türk kuvvetleriyle sıcak teması yitirince, "Bunlara ne oldu?" diye şaşırıp kalmışlar, paniğe kapılmışlardır. Kendilerini izleyen Türk kuvvetlerinin peşlerini bırakarak kuzeybatıya doğru ilerlediklerini ve böylece Yunan kuvvetlerinin İzmir'le bağlantılarını kesmekte olduklarını çok geç anlamışlardı. Öte yandan Türk süvarileri sağ cenah gerisine doğru ilerlemiş ve Yunan Genel Karargâhı ile Eskişehir-Afyon mıntikasındaki birliklerinin her türlü bağlantısını kesmişti. İkinci orduya Fevzi (Çakmak) Paşa kumanda ediyordu. Mustafa Kemal de tehlikeli durumu dolayısıyla birinci ordunun başına geçmişti. Bu çevirme hareketi, aynı zamanda Yunanlıların üstüne düşmekle başarılı olmuş ve kurulmuş tuzak kapanmıştı.

Yalnız dağınık Yunan birlikleri, geçtikleri köyleri, tarlaları ve meyve bahçelerini ateşe vererek İzmir'e doğru kaçıyorlardı. Eskişehir'deki Yunan kuvvetleri de kuzey yönünü tutarak Mudanya'ya doğru çekilmeye başlamışlardı. Türk birlikleri de bunların peşini bırakmıyordu. Bununla birlikte Yunan kuvvetlerinin bir kısmı Mudanya'da vapura binerek kaçmayı başarmışlardı.

Türklerin, Yunan ana kuvvetlerini İzmir'e doğru izlediğini söylemeye herhalde gerek yoktur.

Türklerin Afyonkarahisar'a başarılı taarruzlarından sonra İzmir'de bulunan yabancı konsoloslar, bundan sonraki durumun ne olacağını belirlemek üzere konferans toplanması için Mustafa Kemal'e başvurmuşlardı. Mustafa Kemal bu başvurulara birkaç sözcükle karşılık veriyor ve belli bir günde Nif kasabasında kendileriyle buluşacağını söylüyordu. Bu kasaba geri çekilme durumundaki Yunan birliklerinin çok gerisinde, yine Yunan işgal bölgesindeydi. Bu nedenle Mustafa Kemal'in karşılığı konsoloslarca 'saçma' olarak nitelendirilmişti.

Oysa bu karşılık, Mustafa Kemal'in planlarını ne kadar bilerek ve derin bir görüşle hazırladığının yeni bir kanıtıydı. Mustafa Kemal'in konsoloslara verdiği buluşma tarihi 9 Eylül'dü ve Türk orduları 9 Eylül'de Nif'i ele geçirmişlerdi.

Hoşa gidecek bir başka söylentiye daha anlatmak isterim: Afyonkarahisar'da Yunan hatlarının çözülmesinden sonra, birkaç Yunan tutsağı Mustafa Kemal'in çadırına getirilmişti. Bunlardan birisi de muzaffer Başkumandan'ın do-

ğup büyüdüğü Selanik'ten gelmişti. Bu Yunan subayı için Mustafa Kemal'in yüzü yabancı gelmemişti. Ancak onun üniformasında hiçbir işaret yoktu. Yunanlı tutsak subay sormuştu:

- Binbaşı mısınız?

- Hayır...

- Albay mı?

- Hayır...

- Tümgeneral mi?

- Hayır...

- Peki nesiniz?..

- Ben mareşal ve Türk orduları başkumandanıyım!..

Şaşkınlıktan ağzı açık kalan Yunanlı subay kekelemişti:

- Bir başkumandanın savaş hattına kadar yakın bölgelerde dolaşması işitilmiş şey değil de!..

Bu büyük savaşta hiçbir Yunanlının tam ve zedelenmemiş olarak Yunanistan'a varamadığını söylemek, düşmanın bu yenilgisinin ağırlığını ortaya koyacaktır. Yunan askerleri darmadağın bir durumda İzmir'e koşuyor ve orada vatanlarına dönmek üzere gemilere atılıyorlardı. İzmir'de kalmış olan bütün Yunan birlikleri 8-14 Eylül'de gemilere binmişler ve arkalarında tam anlamıyla özgür ve bağımsız bir Türkiye bırakmışlardı.

Bu benzersiz zaferi izleyen günlerde, hayranlık uyandıran olaylardan en önemlisi, galip ve muzaffer Mustafa Kemal'in Uşak'taki çadırında tutsak alınmış Yunan generallerini kabulüdür. Tutsak generallere serinletici meşrubat ikra-

mından sonra, Mustafa Kemal'in büyük bir sükûnet ve nezaketle hem kendilerinin, hem Yunanlıların kullandıkları taktik ve stratejiyi tartışmıştı. Yunanlılar çadırdan çıkarlarken, Mustafa Kemal'in nezaketine ve konukseverliğine hayranlıklarını gerçekten her davranışlarıyla belli ediyorlardı. Bu olay insana, Kara Prens'in *Petiers Savaşı*'ndan sonra Fransa Kralı Jan'a gösterdiği nazik davranışı hatırlatıyordu.

Zavallı İzmir, Yunan kuvvetlerinin geri çekilmesi ve gemilere binerek kaçmalarından bile büyük acı çekmişti. Çünkü izleri hâlâ görülebilen büyük bir yangın şehri insafsızca yakmıştı. Şehrin ateşe verilmesinin sorumluluğunu Türkler Yunanlılara, Yunanlılar Türklere yüklüyorlardı. Ancak Türk mahallelerinin tam olarak yandığı, buna karşılık Rumların oturdukları semtlerde tek bir evin bile yangında zarar görmediği dikkate alınınca, yangının kimler tarafından çıkarıldığı anlaşılıyordu.

İmparatorluğun köhneleşmiş Levanten kurumlarının Türk bölümlerini yeni baştan Türkleştiren bu büyük Türk'ün, Akdeniz'in en eski limanlarından biri olan İzmir'de tunçtan bir heykeli vardır. Atına binmiş, eliyle denizi gösteriyor ve tunç dudaklarından "*Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir!*" sözleri işitiliyor sanki... Her Türk'ün yüreğinde, dedelerinin yüzlerce yıldan beri süregelen savaş haykırıslarının yankılarını hatırlatıyordu. Mustafa Kemal bu sözleri, Dumlupınar büyük zaferinde, boyuna kabarmış Yunan dalgasını en yüksek noktasında silip süpürdükten sonra söylemişti. İngiltere tarihi Fransa kıyılarında en son topraklarını da yitirmesinin ardından büyük bir üzüntü içinde, ölümün-

den sonra yüreğine ‘Calais’ sözcüğünün yazılmasını isteyen bir İngiliz kraliçesinden söz eder. Bunun gibi her Türk’ün yüreği de “*Batı’daki denize doğru*” diye çarpır. Bu çarpıntı, Orta Asya’nın yüksek Altay yaylasından kopup Akdeniz’e doğru yürüyüşten beri hep böyle sürmektedir.

Şans bana, Paris’te çok ilginç bir özel ziyafette bulunma fırsatı vermişti. Türkiye’den yeni dönerek Paris’e gelen Franklin Bouillon ve Paris’te izinli bulunan Fas Genel Valisi General Lyautey (sonra mareşal oldu) ile o zaman Fransa’nın en etkili adamlarından biri olan *Matin* gazetesi sahibi ve başyazarı Maurice Bunau-Varilla tarafından evinde yemeğe çağırılmıştım. Pek sevimli olan bu evde, bir masa çevresine oturmuş, Franklin-Bouillon’un Türkiye ile ilgili ateşli savunmalarını dinlerken (o zamanlar müttefikler daha çok Yunanlılar tarafını tutarlardı), aynı Türkiye’ye ve Fransızların “büyük gelecek vaat eden adam” diye nitelendirdikleri zatın yanına Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi olarak gideceğim hayalimden bile geçmezdi.

Dumlupınar savaşından sonra bozgun şeklinde kaçan Yunanlıların, Eskişehir ve Afyon’dan İzmir’e kadar demiryolu boyunca, yalnız köyleri değil, ağaç ve ekinleri de nasıl acımasızca yakıp ateşe verdiklerinin hikâyesini bu Fransızın ağzından dinlemiştim. Franklin-Bouillon’un bu facia ile ilgili sözleri hâlâ kulaklarımdadır.

Bu büyük zaferin ilk ve en mantıklı sonucu olarak, Büyük Millet Meclisi 1922 yılı kasım ayının ilk günü saltanatın kaldırılması kararını almıştı. Böylece Ankara, ülkenin yönetimini tek başına ve resmen ele almış bulunuyordu.

HALK PARTİSİ

İç Politika Tartışmaları

1 Kasım 1922 yılında saltanatın kaldırılmasından sonra Büyük Millet Meclisi hükümet sorumluluğunu tam olarak eline almıştır. Fakat çok geçmeden bu Meclis'in de diğer bütün parlamentolarda olduğu gibi yalnız laf ve tartışma cemiyeti durumuna gelmesi, dejenere olması olasılığı belirmişti. Bunun önüne geçmek için bir parti denetim biçimi, bir kuruluşun oluşumu gerekiyordu. Ama bu nasıl yapılmalıydı?

Mustafa Kemal'in savaş süresince cepheye düşmanla uğraşırken, bir yandan da iç politikayla ilgili birtakım ciddi çatışmalara karışmak zorunda kaldığını daha önceki bölümlerde görmüştük.

Bu ikinci tür çatışmalara karışmanın başkumandanın omuzlarına, çok üstün düşman kuvvetleriyle çarpışan orduya kumanda etmekten daha az bir yük, bir sorumluluk yüklediği ileri sürülebilir mi? Bu büyük liderin politika alanında vermiş olduğu parlak denemeler nelerdir? Türkiye'de Halk Fırkası (Halk Partisi) nasıl kuruldu ve Büyük Millet Meclisi'nde şimdi ne şekilde çalışmaktadır? Bu soruların

karşılıkları, Mustafa Kemal'in politik çalışmalarına ilişkin en ilgi çekici bilgileri vermektedir.

Son zamanların politik olaylarıyla yakından ilgilenenler, İngiltere Kralı V. George'un çözülmek üzere bulunan politik durumu, tek başına nasıl kurtardığına pek önem vermezler. Hele halk, bunun ayrımında bile değildir. Kral, 1931 yılında Londra'ya dönmüş, iktidarda bulunan İşçi Partisi'nin başarısızlıkları nedeniyle istifasını vermek isteyen Başbakan Mac Donald'ın bu isteğini kesinlikle geri çevirmiş ve söylentilere göre Başbakan'a şöyle demişti.

“Bizi bu duruma siz sürüklediniz, kurtarıncaya kadar da iktidarda kalmalısınız!..”

Ayrıca İngiliz Anayasası'nın kral için koyduğu kurallara ve yetkilere son derece saygılı bulunan V. George, yapılan seçimlerde çoğunluğu kazanan Muhafazakâr Parti'nin lideri Baldwin'i ikna ederek, İşçi Partisi lideri Mac Donald'ın başbakanlıkta kalmasını sağlamıştı. İngiltere tarihinde, kral ailesinden bir kişinin, iç politikaya bu derece etkili bir biçimde karışması pek ender görülür. Kralın amacı, çoğunluğun Muhafazakârlarda bulunmasına karşın, başbakanlık ile az sayıda kabine üyelerinin İşçi Partisi'nde kalmasını sağlamakla, kurulan kabineyi 'ulusal bir hükümet' durumuna getirmektir. Çünkü Mac Donald ismen başbakandı. Bu böyle olunca devlet gemisinde İşçi Partisi ağırlığını daha az duyuracaktı. Böylece iki büyük partinin de ağırlıklarını duyuracağı bir hükümet, 'ulusal hükümet' kurulmuş oluyordu.

Modern tarihten biraz anlayanlar bilirler ki, hükümdar-

lığa bağıllık, İngiliz İmparatorluğu topluluğunun bölümle-ri arasında yalnız altın iplikten oluşan bir bağ değildir. Ama imparatorluğun en bunalımlı anında Kral George'un hiçbir politikacı ve görevlinin yapamayacağı bir şekilde, ulusal birliği ve güveni tek başına sağlamayı başardığını pek az kimse, özellikle yabancılar çok az bilirler. İngiltere'de, iki rakip partinin birleşerek bir 'ulusal hükümet' kurmalarında kralın oynadığı rolden burada neden söz ediyoruz? Böyle bir düşünceye neden Anglosakson okuyuculara, Gazi'nin aklından doğmuş bulunan 'ulusal egemenliği' anlatmak içindir.

Gazi'nin halka geri verdiği 'ulusal egemenlik' şimdi Büyük Millet Meclisi'nde Halk Fırkası aracılığıyla işlemektedir. Mustafa Kemal daha 1922 yılında, Meclis'te cumhuriyet hareketini sağlamlaştırmak için, bir siyasi grup oluşturmak istiyordu.

Bu konuda sözü kendisine bırakmak isterim. Gazi, bu konuda bana şöyle demişti:

“Halk Fırkası adıyla ve halkçılık ilkesine dayanan bir fırka kurmak istediğimi, Ankara'da 1922'da basın aracılığıyla açıkladım. Vatanseverlerle, bilim ve sanayi adamlarını, bu fırkaya kılavuzluk yapacak programın hazırlanmasında yardıma çağırdım. Çeşitli kimselerden aldığım yazılı cevaplar ve doğrudan doğruya halkla yaptığım görüşmelerle elde ettiğim fikirler, gerçekten faydalı idi.”

Bu Halk Fırkası'nı yabancılar bir türlü anlamıyor. Bunlar özellikle Meclis'te oy verirken, adayların daha önce partisi tarafından belirlenmesi ve grupta karar alınmasını çeşit-

li şekilde yorumluyorlar. Fakat, sorunu biraz daha ayrıntılı ele alalım: Halk Fırkası'nın Büyük Millet Meclisi'nde çoğunluğu vardır. İngiliz Avam Kamarası'nda, dünya buhranını nedeniyle birkaç partinin bir araya gelerek oluşturduğu çoğunluğun bulunduğu gibi... Gerek Türk, gerek İngiliz parlamentolarında alınan kararlar daha önce parti gruplarında görüşülür ve bir sonuca bağlanır. Bu ön karar her iki parlamentoda da vardır. İngilizlerin ulusal cephelerinde, zaman zaman gedikler açılıyor, sarsıntılar oluyor. Örneğin 1932'de Ottawa Antlaşması onaylanmak üzere İngiliz Parlamentosu'na gelince, bazı liberaller antlaşmaya karşı çıktılar. Hatta bu yüzden hükümetten çekildiler. Ancak ulusal hükümetin dayandığı çoğunlukta, ayrılan liberallerin yerini başkaları aldı ve Avam Kamarası'nda yine eski çoğunluk sağlandı.

Türkiye'de Halk Fırkası, Büyük Millet Meclisi'nin zaman zaman bizim (Amerika) Kongre'de ya da Fransa Parlamentosu'nda olduğu gibi yalnız bir tartışma topluluğu durumuna gelmesini, dejenere edilmesini önlemektedir. Çünkü Gazi, Halk Fırkası'nın başkanı, aynı zamanda da cumhurbaşkanıdır.

Genel olarak düzenli işleyen Halk Fırkası'nda, kimi zaman küçük ölçüde arızalar da görülmektedir. Örneğin böyle bir arıza, hükümetin 1932 yılbaşında afyonla ilgili olarak aldığı ve Halk Fırkası'nın da uygun bulduğu bir karardan sonra olmuştu. Konu, Türkiye'nin 1912 ve 1914 Lahey, 1925 ve 1931 Cenevre uyuşturucu maddelerle mücadele anlaşmasına katılması ile ilgiliydi. Meclis'in toplantı

döneminin son günü olan 13 Ocak'ta bu konuyla ilgili maddenin gündemden, birisi tarafından çıkarıldığı anlaşıldı. Kimilerine göre bu kimse bakanlardan, kimilerine göre de Meclis'te önemli memurlardan biriydi. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hikmet Bey (Eski Milli Eğitim Bakanı Yusuf Hikmet Bayur), olayı duyar duymaz şefine iletmiş, Mustafa Kemal de ertesi sabah Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü (Aras) Bey'i Millet Meclisi'ne göndererek, gündeme alınmamış bulunan bu madde için bütün Meclis'in olumlu oy vermesini istemişti. Nitekim istenen yapılmış ve uyğşturucu maddelerle savaşta, Türkiye de uygar ölkeler arasında baş sırayı almıştı.

Bu küçük olaydan Gazi Paşa'nın hangi dosta güvenip, hangilerine güvenemeyeceği konusunda bir bilgi edinmiş olup olmadığını düşünmek olasıdır.

LOZAN

Paris'in Kenar Mahallelerinden Biri

Paris şehri, adları birtakım antlaşmalarda geçtiği için dünya savaşını anımsatan bazı semtler ve mahallelerle çevrilidir. Örneğin müttefikler ve Amerika Birleşik Devletleri ile yenilmiş devlet delegeleri Versailles'da toplanmış ve bu nedenle Paris'in bu ünlü banliyösünün adı, aynı zamanda dünya savaşının bu çok önemli antlaşmasına ad olmuştur. Coğrafi durumu ve ülkelerarası ilişkiler sonucu, ülkelerarası sınırların yeniden düzenlenmesini sağlayan birçok antlaşma da yine Paris'in bu banliyölerinde imzalanmış ve bu banliyölerin adlarıyla tarihe geçmişlerdi: Macaristan'la ilgili Triyanen, Avusturya'nın Saint Germain, Bulgaristan'ın Neuilly-Sur Seine ve Türkiye'nin Sévres Antlaşmaları gibi... Ancak Sévres için gerekli onaylar hiçbir zaman yapılmadığı için Versailles'ın bu uğursuz çocuğu ölü doğmuştur. Bu Sévres veledi, cenin durumunda iken bile ortalığı rahatsız etmekten geri kalmamıştı. Sakarya zaferinden bir ay sonra Mustafa Kemal ile Franklin-Bouillon arasındaki görüşmelerde Fransa, Türkiye'nin güney illerindeki kuvvetlerini, Suriye'ye çekmek ve böylece oralarda bulu-

nan Türk kuvvetlerinin Batı Cephesi'ne alınarak Yunanlılara karşı kullanılmalarını sağlamak için Sévres Antlaşması'nı ön koşul koşmuştu.

Niçin Paris'in banliyölerinden biri olan Sévres, bir anlaşmaya ad olamamıştır? Bunun nedeni bir bakıma Versailles Antlaşması ve benzerlerinin hemen tümünde ilke olarak sözde kabul edilmiş bulunan 'ulusların kaderlerini kendilerinin belirlemeleri' Sévres Antlaşması'nda hiç dikkate alınmamış olmasıdır denebilir. Ama gerçek neden şudur: Mustafa Kemal, Türklerin kendi doğal sınırları içinde kendilerine özgü bir hükümet şekline karar vermesini istemiş ve bunu da sağlamıştır.

Orta Avrupa'nın yenilmiş devletlerinin '*Versailles Faciası*' adını vermeleri gereken oyunun başlıca tarihleri ve baş aktörlerinin adları bronz bir levhaya yazılarak, Versailles Konferansı'nın toplandığı Trianon Palace Hotel'in duvarına çakılmıştır. Bu antlaşmayı belirten otel levhası yalnız değildir. Lausanne'ın hemen güneyinde Ouchy (Uşi) adı verilen banliyödeki Hotel Beau Rivage'da da böyle bir yazıt vardır. Bu yazıtta şunlar yazılıdır: "Bu şehirde, bir toplantı masasının çevresinde her biri birkaç ay süren iki uzun toplantının çalışmalarından sonra savaş sonu Türkiye'si'nin yeni durumu belirlenmiş (Bulunan çözüm şekli sürekli sanılıyordu!) ve Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan ve büyük önem taşıyan Boğazlar sorunu uzun uzun konuşulmuştu." Anlamı çok büyük olan bu sorun eskiden birçok savaşın nedeni olmuştu. Bundan sonra da olabilirdi.

Dünyaya yön vermek isteyenler sanıyorlardı ki, La-

usanne'da (Lozan) toplanan müttefik devletler ve Türkiye delegeleri yalnız Türk pastasının nasıl kesileceğini, parçalarının büyüklüğünü, hangi galip devletin hangi parçayı alacağını kararlaştıracaktı. Ayrıca bu konferansla Türklerin güçlü bir devlet olma niteliği ve olanağı kesinlikle önlenecek, Türkler Boğazlar'dan uzaklaştırılacak ve buraların yönetimi galiplerden her birinin temsilcisinin bulacağı bir 'Boğazlar Yönetimi'ne verilecek, Türkler de müttefiklerin hiçbirisinin kabul etmek istemediği topraklara rahatça itilecekti.

Bir zamanlar bütün Batı'yı korkutan Türkler için sahne kurulmuş, orkestra yerini almış, İngiltere'nin Lord Guron'u da elinde sopasıyla orkestra şefliği görevine başlamıştı.

Müttefiklerin hazırlıkları tamamı. Hiç kimse, Türklerin kendileri için belirlenen 'yazgıya' boyun eğmeyeceğini düşünmüyordu bile. Türkler nasıl düşünürlerse düşünsünlerdi, bu kimsenin umurunda mıydı? Herkesin kafasında 'savaşın ganimetleri galiplerindir' ve 'önce güvenlik' şeklinde iki kesin ilke vardı. Kendileri için rahatsızlık konusu olan Türkleri, yollarının üstünden artık bir daha dönmek üzere kaldıracaklardı. Bundan başka hiçbir şey düşünülüyordu.

Fakat bu sırada bir şeyler olacaktı...

Lausanne'ın o iki toplantısının sonuçlarını bütün dünya biliyordu. Toplantının birincisi 21 Kasım 1922'den 2 Şubat 1923'e, ikincisi ise 9 Nisan'dan 23 Temmuz 1923'e kadar sürmüştü. Dikkatli bir şekilde seçilmiş ve hazırlan-

mış Türk heyetinin başına savaşlardaki inatçı cesareti ile tanınmış ve Mustafa Kemal'e sonsuz bağlılığı bulunan bir general, İsmet Paşa özellikle getirilmişti. Kendilerini pek iyi tanırım. Bu yurtsever, çalışkan, özü sözü doğru olan Türk için duyduğum saygıyı bir başkası için hiçbir zaman duymamışımdır. Kulaklarının ağır işitmesinin Lausanne'daki başarısında büyük etken olduğu söylenmektedir. Sözde bu ağır işitmesi müttefik devletler delegelerinin Türkiye hakkında söyledikleri bazı sözleri duymasına engel olmuştu! Aksi halde bu sözler karşısında yurtseverliği ve kendisine olan saygısından dolayı öfkelenecek ve konferansı terk edecekmiş!..

Bu insan, belki de kafasının dışında olan bitenleri az işitebilir. Ancak kafasının içi bu ağır işitmenin tam tersine, keskin ve kararlı bir çalışmayla doludur. Yakından açık konuşan bir insanı İsmet Paşa kadar anlayan başka bir kimseye rastlamadım. Nedeni ne olursa olsun, İsmet Paşa, Mustafa Kemal'in sürekli talimatlarıyla, Lausanne'da Türkiye'nin ulusal varlığını kabul ettirmiş ve kendisine çok büyük ün kazandıran bu başarısı ilk önce kendi lideri tarafından takdir olunmuştur.

İstifamın kendi Cumhurbaşkanım tarafından kabulünden sonra, İsmet Paşa ile konuşurken, artık bir büyükelçi değil, yalnızca bir Amerikan yurttaşı idim. Belki de bir resmi görevli tarafından sorulması mümkün olmayan sorular sordum. İnönü zaferlerinden mi, yoksa Lozan'daki başarısından mı daha çok gurur duyduğunu sorduğum zaman, bunu şimdiye kadar hiç düşünmediğini, ama bu konuda bir tar-

tışmanın kendisini bir yargıya götürebileceğini söylemişti. Ben Lausanne başarısının daha önemli olduğunu söyledim. O, başını öne doğru eğdi ve:

“Belki de hakkınız var” dedi. “Evet, kuşkusuz haklısınız...”

Tarihte bir eşi daha olmayan böylesine uzun görüşmelerin geçtiği bir konferansa katılacak heyete başkan olarak neden İsmet Paşa seçilmişti? Sonuç, bu işe en elverişli ve yetkili bir kimsenin getirildiğini ortaya koymuştu. Ancak Mustafa Kemal, İsmet Paşa'nın murahhas heyeti başkanlığı için Büyük Millet Meclisi'nde yorucu çalışmalarından birini yapmak zorunda kalmıştı. İlk zamanlarda başkandan bu derece yerinde bir siyasi görüş ve ileriye görme özelliği beklenmemişti. Mustafa Kemal, bütün bunları bize, altı gün süren tarihsel nutkunda şöyle anlatıyordu:

“Vekiller Heyeti Reisi Rauf Bey, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Sıhhiye Vekili Rıza Nur Bey gidecek heyetin tabii azaları gibi görünüyordu. İsmet Paşa'yı murahhas heyeti başkanlığı vazifesini yerine getirip getiremeyeceğini, mevcut bunca malumata rağmen, bir daha tetkik ettim. Mudanya Konferansı'nı nasıl idare ettiğini etraflıca anlamaya çalıştım. İsmet Paşa'nın kendisine tasavvurlarımla ilgili hiçbir kelime söylemiyordum. Nihayet müsbet olarak kararımı verdim. İsmet Paşa'nın murahhas heyeti başkanı olması için daha evvel Hariciye Vekili olmasını münasip gördüm. Bunu temin için doğrudan doğruya Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e hususi ve gizli olarak yazdığım bir şifreli telgrafla kendisinin Hariciye Vekâleti'nden istifa et-

mesini ve yerine İsmet Paşa'nın seçilmesini bizzat aracılık etmesini rica ettim. Ankara'dan hareketimden evvel Yusuf Kemal Bey bana, murahhas heyeti başkanlığı vazifesini en iyi İsmet Paşa'nın yapabileceğini söylemişti. Yusuf Kemal Bey'den, kendisine yaptığım müracaatı gayet müsbet karşıladığını, gereğini yerine getirmeyi başladığına dair cevap aldım.

İşte ondan sonradır ki, İsmet Paşa'ya, emrivaki halinde Hariciye Vekili olacağını ve ondan sonra da Sulh Konferansı'na heyet başkanı olarak gideceğini söyledim. Paşa hayretler içinde kaldı. Asker olduğundan bahsederek özür diledi. En nihayet teklifimi bir emir farz ederek kabul etti..."

Lozan Konferansı iki yönden incelenebilir:

Müttefikler ve birliktekiler cephesinden ya da Türklerin cephesinden... Ya da iki cepheden birden incelenebilir: 22 Kasım 1922'den 4 Şubat 1923 tarihine kadar süren birinci dönem ya da 9 Nisan'dan 24 Temmuz 1923'e kadar uzayan ikinci dönem. Çünkü iki dönemin hazırlıkları, konuları ve stratejileri birbirinden çok ayrıdır.

Önce müttefikler yönünden bu konferansa şöyle bir göz atalım: Başkan Lord Gurzon'un konferansa müttefikler delegelerine konuşacak kadar zaman bıraktıktan sonra, Versailles, Triyanon, Saint-Germain ve Neuilly antlaşmalarında yenilmiş devletlere yapıldığı gibi Türklere de antlaşmanın zorla imza ettirileceği inancı ve isteğiyle geldiği kesindi.

Bu antlaşma içinde, daha önceki antlaşmalarda oldu-

ğu gibi tartışma olmayacaktı. Fakat Mustafa Kemal'in güçlü direnci ve İsmet'in sarsılmaz bağlılığıyla yenmişlerle yenilmişlerin tartışabilecekleri bir konferans başladı.

İlk toplantının belli başlı dört konusu şunlardı:

a. Pek eski bir konu olan Boğazlar işi,

b. Türk ve Yunan halkının karşılıklı mübadelesi.

c. Kapitülasyonlar sorunu: Özellikle adli kapitülasyonlar büyük önem taşıyordu. Bilindiği gibi 1888 yılından Lozan Konferansı'na kadar, Türkiye'de bulunan yabancıların önemli ayrıcalıkları vardı. Hiçbir yabancı, Türk mahkemelerinde yargılanamazdı. Yabancılarla ilgili şahsi ve adli şikâyetler, yargıç sıfatıyla suçlunun ya da sanığın bağlı bulunduğu devleti temsil eden başkonsolosa yapıldı.

d. Mali, ticari ve iktisadi sorunlar.

Boğazlar sorununda, (a) Türkler Boğazlar'ın açılmasını, ancak saldırılara karşı savunma hakkının kendilerinde olmasını istiyorlardı.

(b) Türk ve Yunan halkının karşılıklı mübadelesi, dış görünüşle İsveçli Nansen'in önerisi idi. Fakat genel kanı, bu önerinin Lord Gurzon'un isteğiyle yapıldığıydı. Türkler bu öneriyi açık bir isteksizlikle kabul ettiler. Ancak Rumların Türk topraklarındaki emlaklarının ve varlıklarının, Türklerin Yunanistan'daki varlıklarından az olduğundan, aradaki farkın tazminat olarak Yunan hükümetine ödenmesinde ısrar ediyorlardı. Bu istek kabul edilmemekle birlikte, Türkler de kimseye tazminat ödemedi.

Üçüncü konuya gelince (c); bütün kapitülasyonlar kaldırıldı. Ayrıca belirli bir süre için Türkiye'de birtakım ko-

misyonlar kurulması ve komisyonlara savaşta tarafsız kalmış ülkelerden uzmanlar getirilmesi kararlaştırıldı.

Dördüncü sorun ise (d), doğal olarak şu bölümlere ayrılıyordu. Çünkü konferansın en önemli konusu, herhalde ‘Düyun-u Umumiye’ denilen Osmanlı borçları ile ilgiliydi. Osmanlı borçlarının bugün Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılmış bulunan fakat borçlanma sırasında imparatorluğun bir parçası olan ülkelere düşen miktar nasıl belirlenebilecekti? Bu borcun ne kadarını Türkiye ödeyecekti? Türkiye’de imtiyaz almış yabancı şirketlere nasıl bir işlem uygulanacaktı? Saltanat tarafından verilmiş, fakat Mudanya Konferansı’nda sona ermiş bulunan uzun vadeli imtiyazları Türkiye tanıyacak mıydı?

Lozan Konferansı’nın 21 Kasım 1922 ile 4 Şubat 1923 tarihleri arasındaki birinci dönemde, özellikle ticari ve ekonomik konularda, Türkiye ile müttefikler arasında bir anlaşmaya varılamamış ve konferans dağılmıştı. Kuşkusuz Osmanlı borçlarıyla en çok ilgisi bulunan devlet Fransa idi. Aynı zamanda, Türkiye’de en çok imtiyaz alan ülke de Fransa idi. İşte bu yüzden, toplantının dağılmasına Fransa’nın neden olduğu söyleniyordu. Ancak Lord Gurzon, bu dağılmayı çabuklaştırmıştı. Lord Gurzon, 2 Şubat 1923 Cuma günü tartışmaların gereğinden çok uzadığını belirterek, bir anlaşma metni hazırladıklarını, bunun pazar günü imzalanmak üzere bütün delegelere dağıtılacağını söylemişti. Bu metin cuma günü geç saatlere kadar dağıtıldı. Delegeler, pazar gününe kadar ‘anlaşma metnini’ inceleme olanakları bulmuşlardı.

Pazar sabahı toplantı açılınca, Türklerin anlaşmayı kabul etmeyecekleri anlaşıldı. Lord Gurzon, özel vagonunun hemen hazırlanmasını, akşam 19.15 treni ile ülkesine döneceğini ve günün birinde Türklerin bu anlaşmayı imzalamak zorunda kalacaklarını söylüyordu. Amerikan heyeti, Türklerle Lord Gurzon arasındaki uyuşmazlığı gidermek için aracılık yapıyordu. Fakat, Amerikan heyeti delegeleri, yaptıkları aracılığın sonucunu Lord Gurzon'a bildirmeye gittikleri zaman trenin çoktan istasyondan ayrıldığını öğrenmişlerdi. Öteki heyetler de pazartesi ve salı günü Lozan'ı bırakıp gittiler.

Türk heyeti de sessiz sedasız ve ağır ağır hazırlıklarını tamamlıyor ve çarşamba günü Ankara'ya doğru hareket ediyordu.

Mustafa Kemal'in Lozan Konferansı'nın ilk bölümü ile ilgili sözleri, kısa, fakat 'kanaat verici' niteliktedir. Gazi şöyle diyordu:

"Malumdur ki Osmanlı devleti, eski anlaşmalar (uhud-u atika) adı altında, birtakım kapitülasyonların esiri idi. Osmanlı hükümdarları ve çevreleri, şaşaalı hayatlarının temini için memleket ve milletin bütün kaynaklarını kurutmaktan başka, milletin her türlü menfaatini ve devletin hay-siyet ve şerefini feda etmek suretiyle borçlar yapmışlardı. O kadar ki devlet bu borçların faizlerini bile ödeyemeyecek hale gelmiş, cihan nazarında iflas etmiş sayılmıştı."

Mustafa Kemal, Lozan Konferansı görüşmelerinin kesilmesi için de şunları söylüyordu:

"Uzun uzadıya görüşme ve tartışmalardan sonra İti-

laf devletleri murahhasları, murahhas heyetimize, bir sulh projesi verdiler. Bu projede, görüşmelerin özetinden başka bir şey yoktu. Proje mana ve ruh itibarıyla istiklalimizi yok eden şartları ihtiva ediyordu. Bilhassa adli, mali ve iktisadi konularla ilgili maddelerini kabul etmemize imkân yoktu. Binaenaleyh bu projeyi, kesin olarak reddetmemiz zâruri idi.”

Mustafa Kemal, yeni cumhuriyetin halkını, Ankara’da yeni kurulan hükümetlerin çalışması konusunda aydınlatmak üzere 14 Aralık 1922’de bir yurt gezisine çıkıyordu. Eskişehir, İzmit, Bursa, Balıkesir ve öteki bazı ilçeleri içine alan bu yurt gezisinden sonra Gazi, *“Her yerde Lozan Konferansı hakkında etraflı bilgi verdim. Böylece Türk milleti bu hayati kongrede murahhasların ne yapmış olduğuna dair etraflı bilgi sahibi oldu”* diyordu.

Lozan Konferansı 9 Nisan 1923’te yeniden toplandı. Müttefikler, anlaşmayla ilgili her konunun görüşülmesi gereğini ve Türklere zorla anlaşma imzalatılamayacağını artık anlamış görünüyorlardı. Sonunda bir proje üzerinde anlaşmaya varıldı. 24 Temmuz 1923’te bu proje imzalandı. 24 Ağustos’ta da Büyük Millet Meclisi’nde anlaşma onaylandı. Mustafa Kemal, bana bu anlaşma metninin müttefiklerin bildirdikleri projenin dördüncüsü olduğuna işaret etmişti. Bunlardan birincisi Sévres projesi idi. Mustafa Kemal bu dört öneriyi bana teker teker anlatmıştı:

“Sévres projesi 10 Ağustos 1920’de padişah tarafından imzalanmış olmasına rağmen, gerekli sayıda devlet tarafından onaylanmamış olduğundan, sessiz sedasız ölüp

gitti. İkinci barış teklifi Birinci İnönü Savaşı'ndan sonra toplanan Londra Konferansı'nı takiben yapılmıştı. Ancak İkinci İnönü Savaşı'nın başlamasıyla bu teklif de neticesiz kalmıştı. Üçüncü defa barış teklifi, 22 Mart 1922'de yani Sakarya zaferinden ve Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'ndan sonra ve bir Türk taarruzunun beklendiği sıralarda, Paris'te toplanan müttefiklerin dışişleri bakanları tarafından yapılıyordu. Bu teklif de Sévres esaslarından vazgeçilmiş olmakla beraber, milli menfaatlarımızı tatminden uzaktı. Dördüncü teklif, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan görüşmelerdir.”

Lozan Antlaşması'nın hükümlerine ve getirdiklerine ilişkin sözü uzatmaya hiç gerek yok. Ancak şurasını belirtmeliyiz ki, Türkiye'de kapitülasyonlar tam olarak kaldırıldı. Fransa, İtalya ve başka bir devlet için 'nüfuz mıntıkaları' sorunu dikkate bile alınmadı. Osmanlı borçlarından Türkler için makul bir pay ayrıldı. Boğazlar'ın askerlikten arınmasını denetleyecek komisyonun başkanlığı Türklere verildi. Bu askerlikten arınmanın anlamı da, Boğaziçi yalılarının her iki yanında on beş kilometrelik bir şeritte, Marmara adaları ve Gelibolu yarımadasında asker bulundurmamak şeklindeydi. Böylece Türkiye, Erzurum ve Sivas kongrelerinde dile getirilen 'Ulusal Ses'in istediği bütün toprakları elde etmiş oluyordu. Bütün tazminat, savaş zarar ve ziyanları ödemelerinden, kapitülasyonlar aracılığıyla ülke içinde kurulmuş bulunan yabancı baskısından kurtulmuştu. Mustafa Kemal, Türk ulusuna ulusal egemenliği sağlamış olan amacına, çok şanslı ve onurlu bir şekilde varmıştı.

Lozan gibi Türkiye'den çok uzakta bir yerde Türk heyeti her hareketini Mustafa Kemal'in telgrafla verdiği talimatlarla yapmış olmakla birlikte, 24 Temmuz 1923'te İsmet Paşa'ya çektiği telgrafla Gazi, gerçekten çok büyük ve soylu ruhlu bir centilmen, gerçek bir dost olduğunu kanıtlamıştı. Gerek bu telgraf ve gerekse İnönü zaferinden sonra İsmet Paşa'ya yazdığı mektup, Gazi'nin asalet ve iyi niyetini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tarihle yakından ilgilenenler unutmamalıdırlar ki, dünya savaşından sonra açık açık görüşmesi yapılan, yenilmiş olana zorla kabul ettirilemeyen tek antlaşma 'Lozan Antlaşması'dır.

CUMHURİYET İLAN EDİLDİ

Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı Seçildi

Rauf Bey kabinesinin istifası ve yeni hükümeti kuracak kimsenin seçilmesi gereğinin ortaya çıkardığı sorunun çözümlenmesi için iki gece bir günlük çalışma yeterli olmuştu. Ancak sorun gözüktüğü kadar basit, çözümü o kadar kolay değildi.

Saltanat, Büyük Millet Meclisi tarafından 1 Kasım 1924'te kaldırılmış olmakla birlikte, padişah hâlâ İstanbul'da oturuyor ve resmen '*halife*' olarak tanınıyordu. İstifası ile bu buhranın gelişmesinin çabuklaşmasına neden olan Başbakan Rauf Bey, Ankara'daki yeni siyasi kuruluşa bağlı olduğu kadar, İstanbul makamlarına da yakındı. Rauf Bey'in yerini alacak kişi, aynı düşünce ve görüşte bir kimse mi olmalı, yoksa uzun süre Türkiye'nin kaderinde önemli roller oynamış olan İstanbul'la ilişkilerini büsbütün kesmiş biri mi olmalıydı?

Bu sorun, Gazi'nin Çankaya'daki köşkünde açıkça ortaya konuldu, incelendi ve bir karara bağlandı. Beklemekte olan ulusa, o gece verilmiş olan kararın, ertesi gün bütün ayrıntılarıyla nasıl duyurulacağını belirlemek için sabaha kadar çalışıldı.

Ertesi sabah *Halk Fırkası* grubu bir toplantı yaptı. Toplantının amacı, istifasını veren kabinenin yerine yeni bir hükümet kurmaktı. Fakat uzun süren tartışmalardan hiçbir sonuç alınamamıştı. O gün toplantının öğleden sonra saat ikiye ertelenmesi ve görüşlerinden yararlanılmak üzere Gazi'nin de toplantıya davet edilmesine karar verilmişti.

Belli bir saatte toplantı açıldı. Gazi ayağa kalktı. Herkes yeni bir kabine listesi vermesini bekliyordu. Oysa o, ortaya çıkan bunalımın derinliklerine inen ayrıntılı bir konuşma yaptı. Mustafa Kemal, Türkiye'de *Cumhuriyet*'in ilanını ve cumhurbaşkanının yeniden seçilebilmek koşuluyla dört yılda bir seçilmesi konusunu, parti grubu olarak Büyük Millet Meclisi'ne götürülmesini öneriyordu. Bundan başka Mustafa Kemal, Halk Fırkası'nın yeni kabineyi seçmekte uğradığı başarısızlığın var olan sistemden geldiğini ve bu sistemde bir düzeltme yapmak gerektiğini belirterek cumhurbaşkanına, Meclis'in onayını almak koşuluna bağlı olarak kabine üyelerini seçme yetkisi verilmesini öneriyordu. Parti grubu bu öneri karşısında şaşkınlık içinde kalmakla birlikte, liderin bir gecelik çalışmasının ürünü olan bu öneriye olumlu oy verdi. Böylece yoğun bir çalışmayla geçirilmiş bir gecenin ertesi günü, devam eden aynı derecede yorucu bir çalışmayla sorun çözümlenmiş oldu.

Aynı gün öğleden sonra saat altıda, Büyük Millet Meclisi toplantıya çağırılmış ve birkaç saat önce *Halk Fırkası* grubunda görüşülen yasa önerisi Meclis'e sunulmuştu. Öneri Meclis'te tartışılmış ve daha sonra özel bir komisyona verilmişti. Bu arada oturuma bir saatlik bir ara konul-

muştı. Bundan amaç, milletvekillerinin kendi aralarında ve konu ile ilgili görüşmeler yapmalarına olanak vermektir. Oturum yeniden açıldığı zaman, özel komisyonun raporu görüşülmeye başlanmıştı. Komisyon, yasa tasarısı metnine “*Türk devletinin dini İslamdır*” cümlesi eklemiş ve önerinin aynen kabulünü uygun bulmuştu. Öneri ikinci ve üçüncü kez okunmuş ve gece saat 08.30’da kabul edilmişti. Türkiye’nin yeni rejimi artık ‘*Cumhuriyet*’ olmuştu.

Cumhuriyet’in Meclis’te kabulünden 15 dakika sonra Büyük Millet Meclisi, yeni *Cumhuriyet*’in ilk cumhurbaşkanlığına *Mustafa Kemal*’i seçiyordu. Bu sırada takvimler 29 Ekim 1923 tarihini gösteriyordu.

Bu kadar eski bir ulusun devlet yönetiminde yapılan bu büyük değişiklik, gece yarısına kadar 101 pare top atışı ile ilan ediliyordu. Fakat *Cumhuriyet*’in ilanı haberi, çok uzak yerlere kadar ulaşmıştı. Çünkü bütün gece telgraf makineleri durmadan çalışmıştı. Ve Türkiye’nin dört köşesine, Gazi’nin öteden beri ısrarla savunduğu ‘*Hâkimiyet milletindir*’ ilkesinin gerçekleştiği ve bundan sonra ‘*hükümdarlığın*’ yalnız halkta olduğunu müjdeliyordu. Mustafa Kemal’in çok yorucu geçen iki gecesi ile bir gündüzünü içine alan çalışmalarını beklenen sonucu vermişti.

‘*Devlet merkezi taşınıyor*’ başlıklı bölümde, Mustafa Kemal’in İstanbul’daki saltanat hükümetine karşı besleyip büyüttüğü ‘*inkılabın*’ gelişmesini ve yükselmesini vermiştik. Mustafa Kemal’in başkanlığı altında *Cumhuriyet* ilanı, bu inkılabın yalnız doğal ve mantıklı bir sonucuydu. Bu inkılap şimdi kısaca özetini yapacağımız on bir devrimden birincisi idi.

İkinci inkılabın *Türkiye Cumhuriyeti* sınırları dışındaki bütün İslam dünyasında geniş yankıları olmuştu. Mustafa Kemal, hilafetle saltanatı birbirinden ayırıyor, hilafeti kaldırıyor ve Osmanlı hanedanını ülke sınırları dışına çıkarıyordu.

Bu iki önemli devrimi, yeni devrimler izledi: Şapka ve kıyafet devrimi, bütün dünyanın kullandığı miladi takvimin kabulü, Mecelle yerine yeni Medeni Kanun, Ticaret Kanunu ve Ceza Kanunu kabulü, okunup yazılması çok zor olan Arap harfleri yerine Latin alfabesinin alınması, Arap rakamlarının terk edilmesi, Türk tarihini Batılıların kötü yorumlarına karşı savunmak için alınan önlemler, Kuranıkerim'in Türkçeleştirilmesi... Saydığımız bütün bu devrimler ve sorunlar yalnız Türkiye'yi ilgilendirmektedir.

Fakat devrimlerin iki tanesi uluslararası bir önem taşı-maktaydı. Bunlardan birisi Türkiye'de rasgele afyon yetiştirilmesinin yasaklanması ve kaçakçılığın önlenmesi yolunda alınan önlemlerdi.

İkincisi belki de en yararlısı ve önemlisi, dış politika-da, Türkiye'nin kendi kabuğuna çekilmiş bir ulus olarak yaşamaktan kurtarılması idi. Gazi, komşu ülkelerin her biri ve hepsiyle ayrı ayrı ve dostça anlaşmalar yaparak ve anlaşmazlıkların yerine dostluklar koyarak Türkiye'yi yalnızlıktan kurtarmıştı.

Şimdi okuyucularım şöyle bir soru sorabilir:

- Bütün bu değişikliklerin hepsi de gerçekten köklü bir devrim midir? Devrim sayılmaya yeter değişimler midir?

Önümüzdeki bölümler bu soruya karşılık verecektir.

MUSTAFA KEMAL VE VIII. HENRY

Dinin Devletten Ayrılması, Hilafetin Kaldırılması

Mustafa Kemal'in en önemli reformlarından birisi, Batı dünyasının çok az ilgisini çekti. Oysa, bu reformun Doğu'da ve Afrika'da yayılmış sayısız Müslüman ülkeler ve topluluklar arasında etkisi çok büyüktü. Bu köklü ve temel reformu Batı dünyasına tanıtabilmek için, Mustafa Kemal'i '*İslam dünyasının VIII. Henry*'si olarak nitelendirmek yerinde olur. O büyük İngiliz hükümdarı gibi Mustafa Kemal de dini devletten ayırmak için kesin bir adım atmış ve hilafetle saltanatı birbirinden ayırmıştı. Osmanlı padişahlarının yüzyıllarca bu sıfatla Müslüman dünyası üzerinde kurdukları nüfuzu dikkate alırsak, Mustafa Kemal'in bu reformunun önemi daha iyi belirlenir. Büyük Millet Meclisi 3 Mart 1924'te hilafetin kaldırılması için oyunu veriyor ve yüzyıllar süren *hilafet* Türkiye'den ayrılıyordu.

Biz Batılılar, İslam dininin ne kadar yayıldığını çok zaman unutmaktayız. Türkiye'de hilafetin kaldırılmasını iyi değerlendirmememizin en önemli nedeni de bu unutkanlığımız olmuştur. Yoksa, Türkiye'nin hilafetten vazgeçmesinin önemini gereği kadar değerlendirmemiz, anlamamız

gerekirdi. Ancak, Mustafa Kemal eskiden olduğu gibi şimdi de Türklerin ulusal bir cephe çevresinde toplanmasını heyecanla ve içtenlikle istemektedir. Artık bu *Türkçülük* cephesidir.

Biz Batılılar, hilafetin kaldırılması üzerinde önemli etkisi olan bir konuyu daha gözden kaçırmaktayız. Büyük dinlerin hemen hepsi Asya'dan çıkmış ve Yakındoğu bu dinlerin bir çoğunun anayurdu olmuştur. Uzakdoğu'da, Çin'de Konfüçyüs, Japonya'da Şinto, Hindistan'da Budizm ve Hinduvizm dinleri doğarken, Yakındoğu'da da sırasıyla Yahudilik (Musevilik), Hristiyanlık ve İslamlık doğmuştur. Her dinin tarihini incelerken ortaya bir gerçek çıkmaktadır: Dinlerin her birinde, ergeç iki ayrı grup oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, inanan, ibadet eden dini bütünlerdir. İkinci grup ise, halk üstüne buyruk salmak için dinin önemini anlayan ve politik otorite kurmak için dini araç yapan kurnaz bir azınlıktır.

İslamiyet, Arabistan'dan bütün dünyaya, kuru otları yalayarak giden bir alev gibi yayıldı. Hükümet gücü padişahlara geçince, onlar dinin egemen gücünü anladılar ve dinin ileri gelen ulemalarını, bilginlerini denetim altına aldılar. Böylece, dini siyasal güçleri için kullandılar. Bu şekilde, günün birinde, İslamiyetin en yüksek makamı olan *hilafet*, siyasal liderin, yani padişahların eline geçti. Böylece en büyük dinsel sıfat ile en güçlü siyasal liderlik bir elde toplanmış oluyordu. Ve böylece Osmanlı padişahları, bütün dünya Müslümanları üzerinde denetimlerini ele alıyorlardı.

Yahudiliğin ilk zamanlarında din, basit komünizm esaslarını andıran bir inanıştı. Yahudi takvimi (*), yılı gelince, bütün özel emlak Hazine'ye verildi. Zamanla, tapınağın hahamları denetimi ellerine aldılar ve Yahudiliğin komünizmi andıran esasları yavaş yavaş ortadan kalktı. Bu hahamlar bütün kuvvet ve nüfuzları kendilerinde topladılar. Bu hahamların, 'Yesu' adlı bir devrimciye karşı, papazlık bağnazlıkları, onu haça geçirecek kadar ileri gitmemiş olsaydı, belki de Hristiyan kilisesinde Yahudilere karşı bu kadar yüzyıllık zulüm gelişmezdi.

Siyasal değerin, siyaset adamları tarafından kullanılmasından Hristiyanlık büyük zararlar görmüştür. Hristiyanlık, üç yüzyıl süre ile, insanların büyük zulüm görmelerine karşın yayılmasını sürdürmüştür. Ve belki de bu zulüm nedeniyle yayılma güçlü ve hızlı olmuştur. Daha sonra Büyük Konstantin, Hristiyanlık dininden siyasal güç olarak yararlanmayı düşünmüş ve bunu devlet dini yapmıştı. Böylece başta bir *Papa* olmak üzere, *Roma Papalığı* denilen geniş bir örgüt kuruldu. Bu örgütün karşısına, günün birinde Protestanlık dikilecekti. Devrim uzun süre geçiktirildi. Ama sonunda patlak verdi ve Hristiyanlık iki büyük gruba ayrıldı. Ancak, bu devrim, dine artık çekidüzen vermek gerektiğini ortaya çıkarmıştı. Her iki grup da kendi kendisini denetleme çabasına düştü. Fakat, Doğu ya da Ortodoks kilisesi her zaman devletin denetimi altında kaldı.

(*) Eski İbrani kanunu, her yedi yılda bir kere tarlaların ekilmemesini, bağ ve zeytinliklerin tımar edilmemesini buyururdu. Şubat yılı denilen bu yıl içinde ürün alınır, yoksullara ve yabancı hayvanlara bırakılması gerekirdi. Altı yıl çalışsan bir tutsak şubat yılında özgür bırakılırdı.

Fakat, İslam dini halife (sultan) tarafından kullanılmakta olan denetime hiçbir zaman karşı çıkmadı. Bu makam, *Muhammed Peygamber*'in sözlerinden ne kadar aykırı gitmiş olursa olsun, hiçbir zaman direnme göstermedi. Padişah Abdülhamit döneminde Batı dünyası (özellikle Batı ülkelerinin dışişleri bakanları) *halifeye*, İslam dünyasının 'Papa'sı gözüyle bakıyorlardı. Onun, bu sıfatla kullanılabileceği nüfuzundan çekiniyorlar, hatta korkuyorlardı. Thomas Arnold gibi Müslüman olmayan Arap bilginlerinin böyle bir nüfuzun varlığını kabul etmemelerine karşın Batılı politikacılar nüfuzun varlığında ısrar etmişlerdi.

Halk üzerindeki dinsel nüfuzlarından kendilerine pay çıkarmak isteyen kalaabalık bir sarıklı grubu halife-padişah sarayı çevresinde toplanmıştı. Padişah yönetim işlerini şeyhülislamlar aracılığıyla görüyordu. Şeyhülislamlar da müftüler, imam ve hocalardan oluşan din adamları grubu ile şer'i mahkemeleri, medreseleri ve öteki dinsel kuruluşları yönetiyordu. Bu sistem altı yüzyıl sürmüştü. Şimdi acaba, bu sistemin kötülüklerine karşı bir kıyam fırsatı çıkmayacak mıydı? Acaba, Hristiyan kilisesinde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da siyasi protestocular ortaya çıkmayacak mıydı?

Bundan başka, işte bu sorunun tam zamanı geldi, ulus egemenliğini, ulusun yeniden alması ve ulus egemenliğine dayanan cumhuriyetin kurulmasından, saltanatın kaldırılmasından sonra, tahttan indirilmiş sultan, halife sıfatıyla, ulusun dininin en yüksek makamı olarak kalacak mıydı? İslamiyet de bir VIII. Henry doğurmayacak mıydı?

Bu dinsel sorun için harekete geçme işi, Türkiye'nin dışından, Türk ırkı ile bağlantısı bulunmayan Müslümanlar tarafından çabuklaştırılmıştı. İslam dünyası, Türk devrimiyle, Türkiye'de padişahın siyasal hükümlanlığının sona ermesiyle ortaya çıkan duruma, hilafet yönetiminin ne dereceye kadar etkili olabileceğini tartışmaya başlamıştı. Her ikisi de Hindistan'ın tanınmış Müslümanlarından olan ve Osmanlı İmparatorluğu uyruğunda bulunmayan *Ağa Han* ile *Emir Ali*, padişahın sadrazamına birer mektup yazarak (*), halifelğin Türkiye'de kalması ve o makama ilişkin güç ve onurun, İslam hilafeti için esirgenmesini istemişlerdi. Her iki Hintli de İngiltere'de tanınan ve sevilen kişilerdi. Birincisi at yarışlarının patronu, ikincisi de *Kuran*'ın İngilizce baskısını yaptırmakla tanınmışlardı.

Türkiye'nin dışından gelen bu dilek, yeni Türk Cumhuriyeti'ni, hilafet sorununu kökünden çözmek durumuyla karşı karşıya bırakmıştı. Gazi Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı kısa ve inandırıcı konuşmasında, devlet ile dinin neden birbirinden ayrılması gerektiğini, bunun zamanının niçin gelmiş bulunduğunu anlatmıştı. Bunun üzerine 3 Mart 1924'te Büyük Millet Meclisi'nde konu tartışılmış ve yalnız hilafetin kaldırılması değil, aynı zamanda Osmanlı hanedanının da yurtdışına çıkarılması-

(*) Yazar burada tarihsel bir yanlışlık yapmıştır. Çünkü o sırada sadrazamlık makamı yoktu. Ayrıca, Ağa Han ile Emir Ali, söz konusu mektubu dönemin Başbakanı İsmet Paşa'ya yazmışlardı. Ağa Han ile Emir Ali. bu mektuplarında, İslam dünyasının birlik simgesi olan halifelik makamının korunmasını rica ediyorlardı.

na, medreselerin, şer’i mahkemelerle, bunlara başkanlık eden kadıların kaldırılmasına ve ‘Diyanet İşleri Evkaf Ve kâleti’nin geçersiz kılınmasına karar verilmişti. 29 Ekim 1923 tarihli kanunla 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun (anayasanın) her ikisi de “*Türk devletinin dini İslamdır*” cümlesiyle başlamaktadır. Ancak, Büyük Millet Meclisi 9 Nisan 1928 tarihinde, Teşkilatı Esasiye Kanunu’ndan “*Türk devletinin dini İslamdır*” cümlesinin kaldırılmasına oy birliğiyle karar verdi.

VIII. Henry’nin İngiltere’ye yaptığını Gazi de Türkiye’ye yapmıştı.

Hilafetin kaldırılması, İslam dinini yalnız Türkiye’de özgürlüğüne kavuşturmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye’nin köhnemiş hilafet makamının sözde dinsel görevi dolayısıyla, Türk ve Müslüman olmayan unsurların, Türklerle özgü olması gereken işlere burunlarını sokmalarına son vermişti.

TÜRKLERİN OSMANLI SERPUŞUNDAN (BAŞLIĞINDAN) KURTARILMASI

Fesin Yasak Edilmesi

Cumhurbaşkanı Washington verdiği veda nutkunda Amerika'ya huzursuzluk ve sıkıntı getirecek dış bağlantı ve anlaşmalardan sakınılmasını söylemişti.

Yıkılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu, Yunanlılar, Suriyeliler, Mısırlılar, Araplar ve daha birçok ırk ve ulusun karışımıyla bir bileşik durumuna gelmişti. Bu imparatorluk içinde bunalıp kalmış bulunan Türk ulusu için başlarındaki fesin temsil ettiği bağlantı ve işbirliği rahatsız edici ve onulmaz dertlerden biriydi.

Batı dünyası, bir süreden beri *'Avrupa'nın hasta adamı'* adını verdiği Osmanlı İmparatorluğu'nun hazımsızlıktan ölmesini bekliyordu. Doğrusu hasta ya da sağlam hiç kimse Osmanlı İmparatorluğu'nun yutmuş olduğu yabancı maddeler arasında, İmparatorluğun eski zaferleri sırasında, ülkeye bağlanan topraklarda oturan ve şimdi vatandaşlık sıfatıyla bulunan yabancı parçalar da çoktu. Şimdi Türklerin bütün Levanten ve öteki ırklarla ilgisini kesmek zamanı gelmiş, hatta geçmişti.

Osmanlı İmparatorluğu’nun gözle görülen bir simgesi vardı: Fes... Bu aynı zamanda çeşitli unsurların sözde birliğinin de belirtisiydi. Fes, Türklerin başlarını örtmeye devam ettiği sürece, yabancılar Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun öteki unsurlarıyla karıştırmakla kalmayacak, aynı zamanda Türkler de Osmanlılık bataklığında bocalayıp gideceklerdi.

Ulusların sınırlarını yeniden düzenlemek için toplanan Versay Konferansı’nda Vidraw Wilson’ın başlıca davası *“Ulusların kendi geleceklerini kendilerinin belirlemeleri”* idi. Wilson’ın bu ilkesinin sonucu olarak Lehistan, Çekoslovakya ve Yugoslavya bağımsız birer devlet durumunu almış ve Romanya’nın toprakları genişletilmişti. Toprak sınırları, ulusların geleceklerini kendilerinden belirlemeleri ilkesine göre saptanmıştı.

Yunan istilasının defedilmesinden sonra Türkiye ile Yunanistan arasında 1922 ve 1923 yılında yapılmış bulunan büyük karşılıklı nüfus göçünü bütün dünya bilmektedir. Bu karşılıklı göç sırasında bir milyondan çok Rum Yunanistan’a göç etmiş, Yunanistan’dan bir o kadar Türk anayurda taşınmıştı. Böylece Avrupa ülkelerinden bazılarını üzmemekte olan azınlıklar konusu büyük ölçüde azaltılmıştı. Bu olay, Türkiye’nin Türkleştirilmesi yolunda atılan ilk adımdı. Ancak bütün Yakındoğu’da kullanılmakta olan fesi, Türkler hâlâ başlarında taşıyorlardı.

Eğer kendi geleceklerini kendileri belirlemeye, ulusal birlik içinde bağımsız olarak yaşama hakkını almaya ve bütün dünyaya da var olduğunu göstermeye gereksinme du-

yan bir ulus vardysa, bu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki milyonlarca Türk olmayan unsur içinde kaybolmak kuşkusunu bulunan 14 milyon Türk'tü...

Mustafa Kemal'in reformları arasında en basiti, fesi Türk kafasından çıkarmasıydı. Fakat başardığı reformlardan hiçbirisi bundan daha anlamlı değildi. Mustafa Kemal, 2 Eylül 1925 tarihinde, bütün devlet memurlarının fes giymelerinin yasaklanması gereğine Büyük Millet Meclisi'ni ikna etmişti. 25 Kasım 1925 tarihinde ise fesin giyilmesi tam olarak yasaklanmıştı.

Türk'e sıkıntı getirici eski Osmanlı bağ ve ilişkisine dıştan bir benzeyişi bile böylece ortadan kaldırmış oldu. Dünyanın gözü yeni bir Türk gördü ki, ulusun geleceğini kendisi belirlemiştir. Bu Türk, kendi ulusunu birtakım uluslar karışıklığı içinde kaybolmaktan kurtarmak ve o ulusu başkasına azınlık yapmak yolunda Versay Konferansı'nda alınan kararları dinlemedi. O, bütün bu işleri kendisi yaptı ve sonra da nasıl yapılması gerektiğini bütün dünyaya gösterdi.

Bugün Yakındoğu'da fesler ve fesliler hâlâ vardır. Fakat bunları görebilmek için artık Mısır'a, Filistin'e ya da Suriye'ye gitmek gerekir. Bugün, yalnız Türklerin bulunduğu Türkiye'de hiçbir fes ve fesli kalmamıştır.

Üç Reform Daha

Ulusun sosyal yapısında Gazi Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği, ilk üç reformdan söz ettik. Cumhuriyetin ku-

rulması, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve Türklerin, Osmanlılara simge olan festen kurtarılması...

Şimdi de sıra, Mustafa Kemal'in Türkiye'de başardığı aynı derecede köklü üç reforma sıra gelmektedir: Uluslararası takvimin kabulü, köhneleşmiş 'Ahkâm-ı Şer'ie'nin yerine Medeni Kanun ile Ceza ve Ticaret kanunlarının alınması ve Arap rakamlarının bırakılarak uluslararası rakamların kullanılmasının sağlanması...

Uluslararası Takvimin Kabulü

1926 yılbaşı tatilinden sonra, Büyük Millet Meclisi küçük bir kanun kabul ediyordu. Bu kanunun ikinci bölümü, birkaç sözcükle, Mustafa Kemal'in öteki reformları kadar anlamlı bir değişiklik içeriyordu. 31 Aralık 1341 gününü izleyen gün, artık 1 Ocak 1926 idi.

Peygamber'in hicretinden sonra tam 1341 yıl, milyonlarca mümin ve bütün İslam dünyası vakitlerini hep hicretten belirlemişlerdi. Burada, İslamın kalbinde padişahın bütün dünyaca İslam halifesi olarak tanındığı Türkiye'de takvim değiştirilmişti. Hem de bu konu, yeni takvimin kullanılması için ancak dört günlük bir süre tanımak koşuluyla çözümlenmişti.

Yeni Medeni Kanun, Ceza ve Ticaret Kanunları

Fransız İhtilali'nin siyasi ve sosyal sonuçları üzerine çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Fakat Fransa'da bu ihti-

lali izleyen öteki bir reforma ilişkin hiçbir şey söylenmemiş ve yazılmamıştır. O zamana kadar yürürlükte bulunan adalet sistemi yerine Kot Napolyon'un uygulamaya konulmasından söz etmek istiyoruz. Bu yeni medeni kanunun, Fransız vatandaşlarının hukukunun ve bu hukukun korunması konusuna getirdiği açıklık ne kadar övülse azdır. Biz, Amerika'da bu kanunu tanır ve saygı duyarız. Nitekim Birleşik Devletlerimizden biri olan Louisiana adliye uygulamasında, ortak İngiliz kanunu yerine, yargılama yönteminin temeli olarak bu kanun uygulanmaktadır. Kot Napolyon'un kabulüyle oluşturulan reformun ne kadar köklü olduğuna ilişkin bir fikir verebilmek için şöyle diyelim: İngiltere'de aynı şekilde yapılacak bir değişiklik tasarlayalım. İngiliz mahkemelerinin yüzyıllardan beri alageldiği kararların yerine başkalarının konmasının ne demek olacağı şöyle bir düşünölsün!

Gazi Mustafa Kemal, 1926 yılı 1 Temmuz ile 4 Ekim tarihleri arasında, Büyük Millet Meclisi aracılığıyla Türk ulusuna yeni Medeni, Ceza ve Ticaret kanunlarını kazandırmakla, işte böyle bir reform yaratmıştı. Büyük Millet Meclisi'nin 8 Nisan 1924 tarihinde şer'îye mahkemelerini kaldırarak adliye sisteminde yeni bir uygulamanın kabulü, adalet reformunu bir gereksinme durumuna getirmişti. Bu yeni kanunlar, yabancı bazı ölkelerde uygulanan kanunlardan alınmıştı. Ancak kanunlar olduğu gibi alınmamış, Türk uygarlığının özel gereksinimlerine göre uyarlanabilmek için kanunların uygulanması uzun uzun incelenmişti. Böylece Medeni Kanun'un büyük bir bölümünü İsviçre'den,

Ceza Kanunu İtalya'dan, Ticaret Kanunu İtalya ve Almanya'dan ve Medeni Kanun Uygulaması Kanunu da Almanya ve İsviçre'den alınmıştı.

Böyle bir reformun zamanı çoktan gelmiş, hatta geçmişti. Bu gerçek, özellikle Lozan görüşmelerinde kendisini göstermişti. Türkler Lozan'da müttefik devletlerin kapitülasyonları kaldırmakta çıkardıkları güçlükleri görmüşlerdi. Çünkü müttefikler, Türkiye'de yürürlükte olan adliye sisteminin karışıklığı yüzünden kendi vatandaşlarının Türk mahkemelerinde haklarını kapitülasyonların verdiği ayrıcalıklar dolayısıyla konsolosluk mahkemelerinde olduğu kadar rahat savunamayacaklarını ileri sürüyorlardı.

1810 tarihli Fransız koduna dayanan Türk kanunları ömürlerini çoktan tamamlamış ve köhne bir duruma gelmişlerdi. İnsaflı davranmış olmak için şunu da belirtelim ki: Almanya da aynı şekilde, tam 1500 yıl Roma kanunları altında yaşamıştı. Ve bu kanunun dönemini tamamladığı anlaşılmamasına karşın, daha yüzlerce yıl Almanya'da uygulanmıştı. Yeni birleştirilmiş kanundan önce, Almanya'nın bazı bölgeleri Prusya kanununa, bazıları Fransız koduna, birçok yeri de Saksonya kanununa ilgi göstermişti. Türkiye de Almanya'da olduğu gibi, adliye sisteminde birleşmeye ve birliğe gerek duymuştu. Kendilerine özgü birleştirilmiş kanunların üstünedir ki İsviçre, Almanya ve Fransa siyasi birliklerini kurmuşlardır. Eleştiricilerin, yabancı ülkelerden alınan kanunları Türkiye'nin kaldıramayacağı yolundaki görüşleri anlamsız ve mantıksızdı.

En ileri kanun olarak gösterilen İsviçre Medeni Kanu-

nu, Fransız, Alman ve İtalyan kanunlarından aynı şekilde alınmamış mıydı?

Eski Türk kanunlarının başlıca amaçlarından biri, padişahın kesin egemenliğinin sürekliliğini sağlamaktı. Oysa yeni kanunların niteliği halkçı olduğu için genç cumhuriyetin özünü yansıtmaktadır. Bu kanunlar özellikle kadın haklarını korumaktadır. Oysa eski kanunlarda bunu sağlayacak yeterli hüküm yoktu.

Yeni Ceza Kanunu, suçluların cezaevlerinde cezalarını çektikten sonra, hayata iyi insan olarak dönmeleri, cezaevlerinin bir ıslah yeri görevi yapmasını amaçlamaktadır. Böylece Ceza Kanunu, suçluların eğitim ve ıslahları yönünden ileriye doğru atılmış çok geniş bir adım olmuştu. Ahlakını ıslah edenlerin cezalarını azaltmak, hafif cezalarla ağır cezaları birbirinden ayırmak gibi önlemler hep bu amaç için alınmıştır.

New York Barosu'nun bir üyesi olarak ileri sürebilirim ki, Türkiye'nin eski adli sisteminden, en iyi Fransız, Alman, İtalyan ve İsviçre hukukçularının ortaya koyabildiği bu yeni kanunlara geçmesi önemli ve büyük bir devrimdir.

1926 yılı şubat ayında, Büyük Millet Meclisi'nde yeni Medeni Kanun tartışılırken Adalet Bakanı şöyle demişti:

“Bu yeni Medeni Kanun'un yayımlandığı ve ilan edildiği gün, Türk ulusu geride kalan on üç yüzyılda ulusumuzun elini ayağını bağlamış olan batıl inanış ve geleneklerden kurtulacaktır. Bu kanun eski uygarlığın üstüne kapıyı kapayacak ve yurdumuz çağdaş yaşayış ve ilerleme yoluna girecektir.”

Adalet Bakanı haklıydı. Köhnemiş geleneklerin yerini almak için kabul edilen kanunlar, Türkiye'nin bu anlam-
lı döneminde ne kadar yerinde olduklarını kanıtlamışlardı.

Uluslararası Rakamların Kabulü

24 Mayıs 1928'de Büyük Millet Meclisi'nin oyuyla bir reform daha gerçekleştiriliyordu. Bu da Mustafa Kemal'in yaptığı devrimlerin altıncısıydı. Eski usulde yazılan Arap rakamları yerine, kanunun 'Uluslararası Rakamlar' adını verdiği rakamların kullanılması kabul ediliyordu. Kanuna eklenen "Bu kanun 1 Haziran 1926 tarihinden itibaren geçerlidir" cümlesi ile halka, bu rakamları öğrenmesi için bir yıllık süre bırakılmış oluyordu. Bu süre, Arap rakamlarıyla tutulan defterler, bankalar ve rakam kullanan öteki birçok kurum ve kuruluşun değişikliği gerçekleştirmesine yaramıştı. Ayrıca Türkler alışveriş etmekte oldukları yabancıların kullandıkları rakamları öğrenmekle ticaret hayatlarında ne kadar kolaylık göreceklerini anlamaya da yine bu süre içinde olanak bulmuşlardı.

Mustafa Kemal, rakamlarda yaptığı değişikliğe ulusun gösterdiği ilgiden, bundan sonra yapacağı '*harf devrimi*'nin de kolayca gerçekleşeceği sonucunu çıkarmıştı.

HARF DEVRİMİ

Arap Yazısı Yerine Latin Harfleri

Bu bölümde ilk dileğim, çok uzakta karanlıklar ortasında bulunan ve yüzyıllarca süren bir uykudan uyanmış olan şirin bir şehrin yeni bulvarına egemen, büyük, modern bir konağında, duvara çerçeve ile asılı, şimdiye kadar benzeri hiç görülmemiş bir belgeyi sunmaktı. Sözünü ettiğim şehir Ankara'dır, konak da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in evidir.

Oda ise, O'nun sık sık girdiği kütüphanesidir. Buradaki kitap rafları ve uzun çalışma masası, tarihe ve dil bilimlerine çok meraklı bir devlet adamı için pek uygun bir çevre yapmaktadır.

Daha önce Ankara ile ilgili bölümümüzde, Çankaya Bulvarı'nı, cumhurbaşkanının konağını ve bu konağın yukarı katındaki kütüphaneyi okuyucularımıza tanıtmıştık. Şimdi biz, uzun yazı masasının ortasına gelen bir çizgide, iki pencere arasında duvara asılı yeni bir belgeden söz edeceğiz. Bir yabancı bu çerçeveye baktığı ve bu çerçeveye ilişkin bir şeyler sorduğu zaman, Gazi'nin gözlerinin içinin güldüğü ve pek zevk aldığı görülür... Dünyada bu çerçeve

içindeki belgenin benzeri yoktur ve Mustafa Kemal için çok özel bir değeri vardır. Maddi değerinin çok üstünde, paha biçilmeyecek kadar saygın hatıralar taşımaktadır bu belge...

Bu levhayı ilk gördükten ancak birkaç gün sonra onun niteliğine ilişkin bilgi edinebilmiştim. Biz de baştan başlayalım... Türk parlamentosunun resmi kayıtları şöyle diyor:

“Önce kurtuluş ve ilerleme yolunda olduğu gibi, şimdi de Türk ulusunun okuma ve yazması yolunu ışıklandırmak için bir meşale hizmeti görmüş olan Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine, ulusun bir şükran hatırası olarak Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1928 günü ilk toplantısının ikinci oturumunda, Türk alfabesinin altın kabartma harflerini içeren bir levhayı sunmaya karar vermiştir.”

Türk ulusu, Gazi'nin başardığı yedinci reformu işte böyle tanımlıyordu.

Ulusun seçilmiş temsilcileri tarafından verilen bu levhanın Gazi için taşıdığı değer ve anlam şimdi daha iyi anlaşılmaktadır. Levhada, altın bir çerçeve içinde, som altından yeni alfabenin harfleri sıra sıra dizilmiştir. Türk eğitim hayatında bu gerçek reformun etkilerini incelemeden önce, yeni harflere ilişkin kısaca bilgi verelim.

Latin harflerini kullananlar için bu alfabe pek yabancı gelmeyecektir. Ancak bu alfabede, C ve S harflerine ek olarak Ç ve Ş harfleri, noktalı ve noktasız iki İ harfi de bulunmaktadır. Bildiğimiz G harfinden başka, yumuşak olacağını göstermek için üstüne işaret konulan Ğ harfi vardır. Türk alfabesinde Q ve W yoktur (Bu iki harf, İngilizce öğrenen yabancıları her zaman rahatsız etmiştir).

Çünkü, Türkçede bu iki harfin söylenişi başka şekilde sağlanmıştır. Hemen belirtmek gerekir ki, tam olarak bilimsel bir şekilde oluşturulmuş olan bu yazım yöntemi ile yabancı sözcüklerin söylenişleri, yabancıların kendilerinden daha iyi sağlanmıştır. Örneğin, bir Fransız sözcüğü olan ‘Mösyö’, Fransızların ‘Monsieur’sünden daha kullanışlıdır.

Anadili İngilizce olan herkes, İngilizce konuşulan yerlerde doğmuş olduklarına gerçekten sevinmelidirler. Çünkü, İngiliz yazımını öğrenmek isteyenlerin Tanrı yardımcısı olsun!.. Kendi dilimizde nice sözcükler vardır ki, başka türlü yazılır ve başka türlü okunur.

Yeni alfabeyle Türkler, ister genç, ister yaşlı, ister öğrenci, ister bilgin olsun, yabancı sözcüklerin yazımını konusunda bu gibi eziyet ve zorluklardan kurtulmuşlardır. Bu yazım gerçekten o kadar fonetiktir ki, Türklerin yabancı bir dili öğrenmelerini çok kolaylaştırmaktadır. Bu derece kesin ve sağlam bir fonetik sistemiyle, Türkler yabancı sözcük seslerini, öteki ülkeler öğrencilerinden daha kolay kapabileceklerdir.

Türk harf reformu, bir ulusun yazı dilinde birdenbire, çabuk ve tam bir değişiklik yapmıştır. Mustafa Kemal, Arap harflerini, genç ya da yetişkin öğrencilerin öğrenmesindeki güçlükleri belirlemiş ve bu harflerin Türk eğitimini gereğinden çok bir süre baskısı altında tuttuğunu görmüştür. Pek zor olması nedeniyle, yalnız bilgisizliğin her gün biraz daha genişlemesine neden olmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye’yi Doğu’ya bağlı tutmakla Batı uygarlığına kapılarının kapalı kalmasına yardım etmiştir.

Bu nedenle, 1 Kasım 1928’de Türk bilim ve eğitiminin gelişmesini engelleyen Arap harflerinin kullanılmamasına karar verilmiştir. Arap harflerinin atılıp Latin harflerinin kullanılması için bir süre de tanınmış ve bu sürenin sonu 1 Ocak 1929 olarak belirlenmişti. Büyük Millet Meclisi’ne başkanlık eden Kâzım (Özalp) Paşa, bu değişikliğin bir reformdan daha ileri bir anlam taşıdığını söylüyor ve *“Bu, bir kültürden diğer bir kültüre geçiştir”* diyordu. Kâzım Paşa haklıydı.

Sevgili okuyucu!.. Şimdi de bu reformun çalışmaları nı izleyerek, bir ulusun bilgisizliğe ve köhnemiş geçmişe karşı yaptığı savaşımı gözden geçirelim.

Eleştiriciler, Türklerin yeni harfleri kabul etmekte çılğınca bir ‘acelecilik’ gösterdiklerini ileri sürmektedirler. Gerçekten böyle olmuştur. Ancak, bu heyecanın eserleri her yerde görülmüştü. Arap harflerinin yerine Latin harflerini koyabilmek için her tarafa tabelalar yerleştirildi. Camiler birer okul oldu. İstekli öğrenciler kahvelerde toplandılar. Bütün şehir, kasaba ve her yerde, dikkatle dinleyen halk kitlelerine megafonla dersler verildi. Bütün Türkiye kocaman bir okul durumuna gelmişti. Bütün Türkler de birer öğrenciydi. Bu arada Dolmabahçe Sarayı’nın bir odası da ilginç bir dersane durumuna getirilmişti. Böylesine olumlu bir amaç için saraylar bile kullanılıyordu. Duvara kocaman bir kara tahta dayanmıştı. Bir öğretmen, sayıları çok öğrencilerine yeni harfleri öğretiyordu. Bugüne kadar ne Türkiye’de, ne de bir başka ülkede bu şekilde bir öğrenci grubu toplanmış değildi. Öğrenci kadrosunda eksik yoktu. Türki-

ye'nin en büyük yöneticisi olan cumhurbaşkanından başbakana, bilginlerden toplumun her kesiminden insanlara kadar hepsi burada toplanmışlardı.

Yalnız milletvekillerinden bazıları yoktu. Onlar da seçim bölgelerinde, bu reformu yönetiyorlardı.

Sarayın bu kendine özgü dershanesinde, derslere zaman zaman Gazi de katılıyor, öğrencilerin dersleri iyice öğrenip öğrenmediğini anlamak için sorular soruyor, sınava çekiyordu. Sarayın bu şekilde kullanılması düşüncesi çok ilginçtir.

Gazi'nin bu çalışması yalnız bir tek sarayla bağlı kalmamıştı. Ayrıca, Cumhurbaşkanlığının Ertuğrul yatının üzerindeki eski yazı isim de hemen Latin harfleriyle değiştirilmişti. Gazi, yeni harfleri halka yaymak için, bu güzel yatla Boğaziçi ve öteki Türk kıyılarını gezmişti.

Mustafa Kemal '*Harf Devrimi*'nin temelini 8-9 Ağustos 1928 tarihinde Sarayburnu'nda söylediği bir nutukla atmıştı. Eleştiriciler, bu devrimin hemen başaramayacağını, en az bir yıllık bir süre gerekli olduğunu söylüyorlardı. Fakat devrim birkaç hafta içerisinde başarılmış ve yeni yazı bütün Türkler tarafından benimsenmişti. Türklerin büyük çoğunluğunu edebiyattan, bilim ve bilgiden, okuyup yazmayı kolayca öğrenmekten yoksun bırakan Arap harflerinin eski 'Babiâlisi' ardına kadar açılmış ve bütün ulus bu kapıdan yeni bir uygarlık çağına girmişti.

Başka ülkelerde ve başka dillerde, Mustafa Kemal'in Türk alfabesinde yaptığı bu büyük reformun bir eşine rastlamak olası mıdır? Elbette hayır... Şurasını da unutmamak

gerekir ki, bu devrim bütün bir ulusu yalnız bugün için değil, gelecek kuşaklar için de çok zor olan, Arap harflerinin ağır yükünden kurtarmıştır.

Artistik güzelliği olan Arap harfleri dil kapısını süslüyor, fakat aynı zamanda da kapıyordu.

Bu devrimin yalnız anayurtta değil, aynı zamanda yabancı ülkelerde Türk dilinin öğrenilmesine de sağladığı kolaylıkları görünce, insan hayran olmaktan kendini alamıyor.

Harf devrimi Mustafa Kemal'in bugünün Türklerine olduğu kadar, yarınki kuşaklara da altın bir armağanıdır. Ulusun, Millet Meclisi'ndeki temsilcileri aracılığıyla Gazi'ye olan şükranlarını altın harflerle süslü bir çerçeveye O'na armağan etmesine şaşmamalıdır.

Yine şaşmamalıdır ki, Gazi bu altın alfabeye ayrı bir değer vermekte ve önemini bilenlere bunu göstermekten büyük zevk almaktadır.

TÜRKÇE KURAN

Mustafa Kemal ve Martin Luther

Şimdi de Türkiye’de başarılı olmuş olan bir başka değişikliğe, Gazi’nin sekizinci reformuna geldik; burada onu, Martin Luther’le karşılaştıracamız. Gazi’nin dini devletten ayırmanın siyasal yönünü gözden geçirirken onu, VIII. Henry ile karşılaştırmıştık. Şimdi de Arap dilinin yerine Türk dilinin nasıl konulduğunu göreceğiz; bu inceleme bize Türk ulusunun gerçek dinsel yaşamına girmemize yardım edecektir.

Sempron Ekspres treni ile Paris’ten İstanbul’a yolculuk iki gün sürer. Bu zamanın önemli bir bölümünü, zor olduğu kadar çok ilgi çekici olan Türkçeyi incelemekle geçirdim. Yataklı vagon kondüktörü Türk’tü; ara sıra onu çağırıp bazı sözcüklerin nasıl söyleneceğine bana yardım ettiriyordum.

Yolculuğumuzun son günü, geçen yıl Türk hükümetinin *Kuran*’ı Türkçeye çevirtmek için vermiş olduğu kararla ilgili olarak ne düşündüğünü sordum. Onun vereceği karşılık beni çok yakından ilgilendiriyordu. Çünkü bu karşılık, hükümet uygulamaları konusunda hiçbir olumlu ya da olumsuz görüşü olmayan bir halk adamı tarafından verilecekti. Verdiği karşılık çok ilgimi çekti: “Müslüman olmak-

la birlikte dindar değilim, hele son yıllarda hayatımın çoğu zamanı trende geçtiği için camiye bile gidemedim, dua okumayı unuttum.” Artık bu adam, tek sözcükle her dinde ve ülkede rastlanan *büyük savaş* sonrası ‘modern’ bir insan olmuştu. “Evimizde her zaman güzel yazma bir Kuran bulunur” dedi. “Bununla her zaman övünüyorduk. Daha çok bir masa üzerinde bulundururduk. Çünkü hiçbirimiz Arapça bilmiyorduk. Kuran’ın Türkçeye çevrileceğini duyduğum zaman biraz canım sıkılmıştı. Bunu bir hata sayıyordum. Çünkü biz Müslümanlar Allah’ın sözlerini Peygamberimize Arapça söylediğine inanırız. Ancak bu işi ben pek az düşünürüm. Çünkü bir yataklı vagon kondüktörünün günlük işlerden başka şeyler düşünmeye çok az zamanı vardır. Kuran’ın Türkçe çevirisi çıktıktan sonra, merak ederek bir tane ucuz fiyatlısından aldım, okudum. Hayretle gördüm ki, içinde pek çok ahlaki ve pratik kurallar ve öğütler vardı. O zamandan beri bunlardan bazılarını zaman buldukça tekrar tekrar okurum. Siz de okumalısınız Mösyö!.. Göreceksiniz ki, gerçekten okumaya değermiş.” Amerika’da üniversitedeyken okuduğumu söylediğim zaman gülümseyerek karşılık verdi.

Bu konuşmayı düşündükçe olay gözümde çok büyüdü. Çünkü karşımda bir halk adamı vardı ve hükümet gerçekten çok yerinde bir kararla Kuran’ı Türkçeye çevirtmiş olsaydı, bu adam hiçbir zaman Tanrı’nın buyruklarını anlamayacaktı. Şimdi nasıl olur da ben, Gazi’nin dinle ilgisi yoktur gibi ötede beride söylenen sözlerle bu gerçeği, bu olayı bağdaştırabilirim.

Bundan önceki bölümde, Mustafa Kemal’in din ile devletin birlik içinde kalması gerektiğine ilişkin düşünce-

lerini görmüştük (VIII. Henry, Mussolini, Fransız ve Amerika Birleşik Devletleri gibi). Gazi de hilafeti ve dini-siyasi makamları kaldırmıştı. Ancak o bununla da kalmamıştı; halktan bir elle aldığını öteki eliyle geri veriyordu. Ona kutsal kitabı kendi diliyle sunuyordu. Hilafet zamanında Kuran'ı okuyup anlayacak yalnız din adamları iken, şimdi okur-yazar herkes bunu yapabiliyordu. Mustafa Kemal'in bu makamı ortadan kaldırmasını onun için VIII. Henry'nin kiliseyi devletten ayırmasına benzetmiştik.

Şimdi de Mustafa Kemal ile Martin Luther arasında bir benzetme yapacağız.

Ortaçağ'da Avrupa'da büyük bir din devrimi olmuştu: İncil, Latince'den bazı ulusların günlük dillerine çevrilmişti. Bu çevirme, doğal olarak İncil'i okumayanların sayısını arttırdı. Büyük değişiklik papazlar arasında doğan bir anlaşmazlık yüzünden olmuştu. İleri düşünceli bazı papazlar, halkın İncil'i okuyabilmeleri ve yorumlama olanağına kavuşabilmelerinden yanaydılar. Halk için kapalı, erişilmez bir durumda olan İncil'in bir dilde kalması ve anlamak için din adamlarının yorumuna gerek duyulması beklenemezdi. Bunların adlarını biliyoruz: Martin Luther, John Wycliff ve arkadaşları. Bunlar İncil'in halka ulaşması için çok uğraşmışlardı. Kendileri de İncil'i başka dillere çevirmenin ne kadar zor olduğunu biliyor ve bunu seve seve yapıyorlardı. Bugün onların bu cesaretine hayran oluyoruz. Fakat cesareten söz edince şurasını söylemek gerekir ki, bunu anlayabilmek için İslam dünyasında bir süre yaşamak, eski geleneklerin gücünü yakından görmek gerekir. İşte o zaman Gazi'nin Kuran'ı Türkçeye çevirmek için giriştiği işin öne-

mi ortaya çıkar. Mustafâ Kemal, sayısız çalışmaları ve savaşları süresince bunun kadar tehlikelisine girişmemiştir. Oysa o kahraman bunu da yaptı ve bunda da başarılı oldu.

Şimdi de Amerikalı okuyucuları ilgilendiren birkaç söz söyleyelim: Daha önce Mustafa Kemal ile George Washington arasında bir karşılaştırma yapmıştık. Bu tarihsel benzetiş eleştiriyeye yeltenecek olan bazı tarihçiler George Washington'ın dindar olduğunu gereksiz yere söyleyeceklerdir. Evet, ilk cumhurbaşkanımızın inançlı olduğunu ve bu inancını açık ibadetlere düzenli olarak gitmekle gösterilmesi gerektiğine inandığını biliyoruz. Bütün bunlara karşısı, Amerikan halkı kendi başkanlarıyla birlikte devletin dinden ayrı olması gerektiği konusunda direnmişlerdir. Ülke-mizde bütün dinler vardır, fakat devlet bu dinlerden hiçbirini korumaya yetkili değildir. Böyle bir durum kimsenin aklından geçmez. Gazi'nin devleti dinden ayırmak konusunda gösterdiği bu güzel uygulamasını ve bütün öteki dinlerin zararına olarak bir tek dine öncelik vermemesini saygıyla karşılarız.

Bütün Türkler kendi kendilerine okuyup anlasınlar diye Kuran gibi büyük ve kutsal bir kitabın sayfalarını sonuna kadar açmak amacını gütmüş olan Türk Cumhurbaşkanı gibi bir devlet adamına bir şey söylemeye kimin hakkı vardır? Kuşkusuz, hiç kimsenin!.. Çünkü bu durumda, Hıristiyanların İncil'ini de her ülkenin her tabakadan insanına kendi dillerine çevrilmiş olarak verenlere haksızlık etmiş olunurdu. Kuran'ın okunmasını bir tren kondüktörünün ve onun gibi daha yüz binlerce Türk'ün günlük yaşamına sokan bir insan, hiç kuşkusuz ulusu adına önemli bir din reformunu başarmış demektir.

Gazi, amacı çok yüksek olan bir din reformunu başarmıştır. Bu reform, kim ne derse desin Mustafa Kemal'e tarihte Luther ve Wycliff gibi büyük din reformistlerinin yanında bir yer ve onur vermiştir.

Bu dinsel reformu, Gazi'nin Yalova'daki köşkünde iki buçuk saat süren (Fransızca) bir konuşmada görüştük. Gazi'nin Marmara Denizi kıyılarına yakın bu yazlık köşkü, George Washington'ın Mount Vernon'daki evinden çok daha sadedir. Gazi'nin bu yazlık köşkünü biraz anlatayım: Burası yalın ölçülerle su kıyısında, yüz yıllık kocaman birkaç ağacın ortasına yerleştirilmiş, çok zarif ve modern bir köşkten başka bir şey değildir. XVII. yüzyıldan kalma, padişahların seferlerde kullanmış olduklarına benzer, ipek işlemeli iki çadır, deniz kıyısına, köşkün yakınlarına kurulmuştu. Bu çadırlardan birinde rahat koltuklara oturmuş, ara sıra küçük fincanlarla nefis Türk kahvelerini içiyor ve yazmak istediğim biyografisinin çeşitli bölümlerine ilişkin görüşüyorduk. Mustafa Kemal, bu bölümle ilgili bazı açıklamalarda bulundu, ayrıntıları tamamladı. Fakat zamanımızın büyük bir bölümünü daha önceki parçalarda anlatmış olduğum askeri ve siyasi olaylara ayırmamızı istedi. Bu isteğini çok doğal buldum. Çünkü, beni de seven dostlarından birkaçı Gazi'nin dinsel tartışmalardan hoşlanmadığını söylemişlerdi. Ben de şöyle düşünmüştüm: "Evet, demiştim. Hilafetin kaldırılmasına, Kuran'ın Türkçeye çevrilmesine ilişkin bölümlerin her ikisi de din ile ilgiliydi doğal olarak; bunlar Gazi'nin elinden geçmişti. Kendisiyle ilgili biyografi yazan biri olarak içim temiz ve rahattır, daha çok üstünde durmama gerek yoktur..."

Ancak sorun daha sonra yeniden ele alındı ve tartışma daha ileri boyutlara götürüldü. Türk hükümeti yalnız Kuran'ın, Türkçeye çevrilmesini yeterli görmemiş, aynı zamanda halkın da namaza kendi dilleriyle çağrılmasını istemişti. 1932 yılı başlangıcında bu çağrının Kadir Gecesi dolayısıyla Ayasofya Camisi'nde Türkçe olarak yapılacağı duyurulunca halk heyecan ve merak içinde kalmıştı. Kocaman caminin içi hıncahınc dolmuş, her şey büyük bir sessizlik ve olgunluk içinde geçmişti. Ramazanın yirmi yedinci gecesi, Müslümanlar bütün dualarının kabul olunacağına inanırlar. Kendini bilmez, her şeyi eleştirmeye yeltenen birtakım insanlar, bu gece kocaman camiye dolduran kalabalığın dindarlıktan çok Türkçe ezan ve ibadetin nasıl olacağını görmek için burada toplanmış olduklarını söylemişlerdi.

Bu uygulama İstanbul'da hükümet makamlarının karışmasına gerek duyulmadan, çok doğal bir biçimde gerçekleşti. Ancak bazı küçük kıpırdanmalar da oldu... 1933 yılının başlarında bir gün güzel Bursa şehrinde ezanın Arapça yerine Türkçe okunmasına karşı bazı kişiler protestoda bulunmak için gürültü patırtı yapmışlardı. Hükümet hiç telaş göstermeksizin, büyük bir olgunlukla işi ele aldı. Olayın ayrıntılarını büyük bir dikkatle inceledi, elebaşlarının Türk olmadıkları anlaşıldı ve karışıklığa yol açanları çeşitli cezalara çarptırdı. 1931 yılında da aynı şekilde bir karışıklık, İzmir ilinin Menemen ilçesinde olmuştu. Bir Türk subayını öldüren asilere karşı bu kere çok sert cezalar verilmiş, birkaç kişinin asılması gerekmişti. Bursa olayı ortaya çıkınca yine birkaç kişinin asılacağı söylendi. Fakat her zaman derin ve geniş düşünen Gazi, bu olayın dinsel olmak-

tan çok bir dil sorunu olduğunu söylemiş ve halkın da heyecanı çabuk yatışmıştı.

Bu olaylardan bir süre sonra, Gazi ile yazmakta olduğum kitabın çeşitli bölümleriyle ilgili olarak bir görüşme daha yaptım (Bu görüşmemiz Ankara’da olmuş, üç saatten çok sürmüştü). Söz arasında Bursa olayı açılmış, bu da bizi doğal olarak din sorununa değinmek zorunda bırakmıştı. Gazi kendi kişisel görüşlerini belirttiikten sonra Türklerin din konusunda ne düşündüklerini uzun uzun anlatmıştı. Mustafa Kemal’in dinsel konulardan hoşlanmadığına ilişkin söylenen sözlere karşın, onun benimle bu konuyu çok geniş ve ayrıntılı olarak konuşması çok şaşırttı.

Mustafa Kemal’le dinsel konularda görüştüklerimizin tümünü burada anlatacak değilim. Yalnız şurasını söylemek isterim ki, Gazi ile aranızda bir tartışma olduğu zaman, sizin kanıtlarınızı dinlemek istemekle kalmaz, görüş noktanızı da bilmek ister. Ben hayatımda onun kadar tarafsız düşünen başka bir insanla karşılaşmadım. Önce Erzurum, sonra Sivas ve son olarak Ankara’da Türk ulusuna kendi kendini yönetme hakkı olduğunu ve bunu yapabilecek yetenekte bulunduğunu anlatmakta Gazi’nin işte bu özelliği büyük derecede yardım etmiş olmalıdır.

Türkiye’de bulunduğum sırada zamanımın çoğunu, genellikle dostlarımla ya da her yaştan ve cinsten insanlarla dinsel konuları konuşmak ve görüşmekle geçirdim. Ve Gazi’nin ortaya koyduğu dinsel reformu Türk ulusunun hakkıyla anlamış olduğuna inandım. Böylece gerek ben, gerekse eşim bu konulara karşı Fransızların ‘sempati’ dedikleri durumda olduğumuzdan, İstanbul Müzesi Müdürü Halil Bey tarafından Ayasofya Camisi’ndeki Kadir Gecesi tö-

renine çağrıldık. Halil Bey ile sevimli eşi ve Evkaf Müdürü bütün tören sırasında bizimle birlikte oldular ve çok ilgi çekici açıklamalarda bulundular.

Ayasofya'nın dünyanın en görkemli camisi olduğunu söyleyenler çoktur. Kuşkusuz, hiçbir yerde kubbesi bu kadar geniş bir anıta rastlanılmaz. Büyük yan bölümlerinden kibleye dönmüş kalabalığı seyretmek insana heyecan verir. Ramazanın yirmi yedinci gecesidir; bütün dünya Müslümanları bilirler ki gün battıktan sonra şafağa kadar söylenecek dualar işitilecek ve kabul olunacaktır.

Türk ulusu şimdi kendisinin Kadir Gecesi'ni yaşıyordu. 'Gece' diyorum, çünkü Türkiye'ye dışarıdan bakan biri, birbirini kovalayan her savaştan sonra, özellikle de çok büyük savaşın ardından, bir zamanlar Viyana kapılarından Trablusgarp'a kadar uzanan sınırları durmaksızın küçültülmüş, o derece ki 1923 *Lozan Antlaşması*'yla sınırları çizilen Türkiye 14 milyonluk Türk nüfusunu ancak içinde tutabilmektedir. Yalnız şurasını unutmamak gerekir ki, Türkler için 'gece' bizde olduğu gibi 'günün sonu' demek değildir, günlük beş vakit namazın ilki akşam namazıdır. Türk için gecenin gelişi, yeni bir günün başlangıcıdır. Çünkü Gazi Mustafa Kemal'in önderliğinde anayurt, bütün Osmanlı ve Levanten ögelerden temizlenmiş, yeniden geçmiş çağların belirgin ve birbirine bağlı Türk ulusu olmuştur. O kahraman ulus ki yüzyıllarca önce Orta Asya yaylalarından çıkarak mavi Akdeniz suları üzerinde değerli bir çalışma alanına doğru yürümüştür.

Türk ulusunun kutsal gecesi, onun 'yenigün'ünden başka bir şey değildir.

TARİHİN YARGISINA KARŞI DEVRİM

Bir büyük adam şöyle demiştir:

“Bir ulusun türkülerini ben yazabilsem de, yasalarını kim yazarsa yazsın!..”

Bir ulusun türküleri bu derece önemli olursa, ya o ulusun tarihinin önem derecesi ne olur?.. O ulusun atalarının şanlı söylencelerini yeni kuşaklara kim anlatacaktır? Bir ırkın yalnız geleceği için değil, o geleceğe biçim ve yürüyüş verecek olan ulusal heyecan ve atılımlar için de o şanlı söylencelerin anlatılması kadar önemli bir şey yoktur. Avusturyalıların Reichstadt Dükü dedikleri, Rostan'ın büyük tiyatrosundan sonra bütün dünyanın L'Aiglon diye tanıdığı Napolyon'un oğlu genç Roma Kralı'nın acıklı öyküsünü unutmamalıdır. Metternich, bu gencin büyüklük ve hırsa kapılmaması için babasının şanlı savaşları ve zaferleri ile ilgili tarihi öğrenmemesi yargısına varmıştı. Bu kurnaz devlet adamı biliyordu ki, insanın kişilik ve yurt sevgisi duygularının geliştirilmesinde, o insanın bağlı olduğu ulusun tarihindeki şanlı olayları iletmekten daha etkili bir yol yoktur. İşte bunun için Napolyon'un oğluna babasının tarihine ilişkin hiçbir şey söylenmemiş ve bu konularla ilgili hiçbir kitabın eline geçmesine izin verilmemişti.

Türk gençliğine, Türk ulusunun geçmiş çağlarının doğru öyküsünü anlatabilmek için, genç cumhuriyetin elinde ne biçim kitaplar vardı? Bütün büyük Batı uluslarının Türkler için yazdığı tarihler, Türklerin bu şanlı geçmişlerini nasıl gösteriyorlardı? Türkler her zaman, dejenere Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi ve yıkılması konusunda yabancılara yazdıkları öykülerle karıştırılmış bir ırk değildi miydi? Ve ileri sürülen bu görüş, Arabistan'ın, Suriye'nin, Filistin'in, Mısır'ın ve Trablus'un padişahların boyunduruğundan çıkmasına ilişkin kanıtlarla desteklenmiyor muydu? İki kez Viyana duvarlarına coşkunluk izini bırakmış olan Türk dalgasının son kez geri çekilmesinde, bütün Batı tarihçileri, bir ölüyü uğurlar gibi başlarını sallamamışlar mıydı? Onların sözüne göre, bu öyle bir çekilişti ki, bütün Balkanlar'ı arkada bıraktıktan sonra, Türk ulusunun egemenlik gemisini ta içerlerde, Ankara'da baştan kara etmiş bir durumda bırakacaktı...

Evet, hiç kuşkusuz Batı tarihinin kestirme yargısına göre, Türkler artık bitmişlerdi; artık onlar günlerini yaşayıp tüketmişlerdi!.. Osmanlı İmparatorluğu, son sınırına kadar açılıp güçlendikten sonra, gerek kendisini, gerek başkalarını yönetmek gücünden yoksun olduğunu göstermişti. Artık Türk ulusu Levanten mayası ile karışan yapısını temizlemek ve yenilemek gücünü tam olarak yitirmişti.

Evet, böyle diyorlardı! Ancak bu doğru muydu? Bugün doğru mudur?

Dünya uluslarının tarihleri incelenirse görülür ki, başarılar tehlikelidir. Çünkü başarı, istenmeyen bütün öğele-

ri kendine doğru çeker. Bunlar öyle öğelerdir ki, ulusun çıkarlarından çok kişisel çıkarları sağlama çabasına düşerler. Bunlar zaferlerin yalnızca ganimetlerini paylaşmak isteyen, fakat yeni zaferler için yardım eli uzatmayan kuzgunlar gibidirler.

Mustafa Kemal, cesareti kırılmış bir ulusa önderlik edebilmek için bütün bu döküntülerin arasından bir kartal gibi yükseldiği zaman, görkemli bir ileri görüşle ilk yapılacak işin “*Türkleri yeni baştan Türkleştirmek*” olduğunu saptamıştı. Türk ulusunun yeni baştan, yüzlerce yıllık tarihindeki büyük zaferlerin kazanıldığı zamanlarda olduğu gibi Türk kardeşliği durumuna gelebilmesi için, Osmanlı karışımı içinde bulunan kalp madenleri atmak ve asıl özü ortaya çıkarmak gerekiyordu. Ve böylece Türkiye kendi özünü bulduktan sonra, öyle bir devrim yapmalıydı ki, son zamanlarda beliren Osmanlı yönetim beceriksizliğini anlatan bugünkü yazılı tarihinin yerine, yeni Türk kuşaklarına esin kaynağı olacak bir biçimde düzenlenmiş ve eski zaferlere ilişkin söylenceleri en doğru şekilde anlatan gerçek eser, tarih ortaya çıksın...

İngiliz ordusunda, anıların tazelenmesi için yıldönümü törenleri düzenlenir, üniformalar gösterişli duruma getirilir; kapsamlı ciltler tutan söylenceler ve olaya ilişkin kahramanlıklar sık sık tekrarlanır. Böylece alayların her birinin gelenekleri korunmakla çok yerinde davranılmış olur. Fransızlar da size “geçmiş ile övünmek ve maneviyat kadar orduya güç verecek başka bir şey yoktur” diyeceklerdir.

Mustafa Kemal, bütün bunları, hatta bunlardan çoğunu anlamış olduğu için, noksan ve yanlış olan Türk tarihi konusunda da bir reform yapmak gereğine inanmış ve bu yolda bütün gücünü kullanmıştır.

Mustafa Kemal, tarihin başlangıcında Orta Asya'dan doğan ve Batı'ya, gelecek anayurda doğru gelişen Türk ilerleyişinin tarihini yeni baştan yazmak üzere, ülkenin bütün tarihçilerini, bilim ve düşünce adamlarını topluyordu. Gazi bu bilim adamlarına, ulusal tarihin evrelerini açmalarını, uzak Asya yaylalarından başlayarak Akdeniz kıyılarına giden yolları kahramanca açmış bulunan Türk ulusunun gerçek övünç kaynağını bütün dünyanın gözü önüne sermelerini buyuruyordu. Bu bilim adamlarının, o ulusal yürüyüşü o kadar açık göstermeleri gerekir ki, Türkçe bilen bir insan bu tarihi okuyunca, Akdeniz'den başlayarak yalnız Orta Asya'da Altay Dağları değil Moğolistan sınırına kadar, Türklerin kahramanlarla dolu geçmişini görsün, anlasın... Bu yeni tarih yazılmıştır. Ve genç Türkiye, artık Batı tarihlerinin, Doğu'nun bu soylu ırkına ilişkin vermiş olduğu yargıyı yalan çıkarabilecektir.

1932 Haziran'ında Ankara'da toplanmış olan '*Büyük Tarih Kongresi*', tarihsel araştırmalar için bir merkez, bir standart yapıyor ve Türk tarihini yanlış anlayışlardan ve anlatışlardan tam olarak kurtarıyordu. Nitekim Fransız İhtilali de, Fransa'nın XVIII. yüzyıldan kalma gerici yönelişlerini silip süpürmüştü.

Gazi'nin yaptığı reformlar arasında, ulusun manevi yanıyla ilgili ve ulusuna karşı verilmiş yalan tarihsel yar-

giya karşı yaptığı dokuzuncu devrimi kadar önemli ve büyük olanı yoktur.

Mustafa Kemal'in en bilgili olduğu yanlarından birisi de, Türklerin Orta Asya'dan batıya doğru ilerleyişlerini, etnografik haritalar ve belgeler üzerinde izlemesi ve açıklamasıdır.

Gazi, Türk heyecan ve davasını kanıtlamak için, öğle yemeğinden akşama kadar kütüphanesinde bana, haritalar ya da olayların sürekliliğini gösteren sayısız kitap ve belgeler sunarak bilgi verirken inandım ki, O'nun kadar kendinden geçercesine ve heyecanla davasına sarılan bir insan tarihte az görülebilir. Bu öğle sonrası, anılarım arasında değerli bir yer tutmaktadır.

Bu esin veren konuşmayı anımsamaya çalışıyorum. Diyordu ki:

“Bizim Türk milletimiz eski ve şerefli bir millettir. Zaten Orta Asya'nın Altay yaylasında yetiştiği için, kartalın meziyetlerini daha başlangıçtan kazanmıştır. Çok uzakları görür, hızlı uçar ve ruhunu barındıracak kadar güçlü bir bedeni vardır. İster maddi, ister düşünce bakımından olsun, sıkıcı sınırlar içinde kalamaz. Nitekim Altay yaylasındaki anayurdun, dört bir yana uzaklığına da isyan etmiştir. İşte bu isyan sonucu Türkler doğuya ve batıya yayılmaya başlamışlardır. Atalarımızın bu ilk akınlarıyla, bugünün Türk milleti olan bizler, elbette çok yakından ilgiliyiz. Ancak ilgimiz, onların Çin Seddi'ni aşarak, o zamana kadar korunabilen Çin medeniyetinin kalbine kadar sokulması veya kuzeybatıya dönerek İskandinav topraklarına girmeleri,

hatta büyük Türk Atilla'nın kumandasında Orta Avrupa kapılarına dayanmalarına ait değildir. Biz daha ziyade, Altaylardan çıkarak tam batı istikametinde ilerleyerek Yakındoğu'ya gelen ve buralarda Sümer, Hitit medeniyetleri ile Anadolu'nun tarih öncesi daha başka medeniyetlerini kuran grupla alakadarız. Batı medeniyeti, Asya kıtasındaki insan denizinin dalgaları önünde bir büyük set kurmuştu. Bu set en son Bizans İmparatorluğu şeklinde ortaya çıkmıştı. Atalarımız bu imparatorlukla dövüşmeye başlamışlardı. Tam zafer pençemize girerken, bu defa Batı'dan gelen bir başka dalga (Haçlılar) Anadolu'ya saldırarak kati zaferimizi yani büyük savaş mükâfatı ve geniş imparatorluk sembolü olan İstanbul'u almamızı tam iki yüzyıl (1453 yılına kadar) geri bıraktırdı.”

Gazi, konuşmasını şöyle sürdürmüştü:

“Biz Türkler her çağda Doğu'nun kılıcının keskin ağzı idik. Ama, gitgide birçok Levanten unsurlar biz galiple-re karışmış ve böylece Osmanlı İmparatorluğu denilen o milletler halitası ortaya çıkmıştı. Bu Osmanlı İmparatorluğu, memleketteki Türk unsurunu Avrupa içlerine doğru, iki büyük met dalgası halinde kullanmış ve yararlanmıştı. Kanuni Süleyman zamanında, aradaki bütün ülkeler zapt edilerek Viyana kapılarına kadar dayanılmıştı. Türklerin bu istikamette ikinci dalgalanışı IV. Mehmet zamanındadır ki, o da aynı derecede savaş ve zaferlerle dolu bir devredir. Osmanlı İmparatorluğu, biz kahraman Türkler sayesinde bir büyük devlet olmuş ve dinimiz olan İslamiyet üzerinde bir ruhani teşkilat kurulmuştu. İşte bu büyük devlet ile ruhani

teşkilat bir tek müessese halinde İstanbul'da birleşmişlerdi. Ve orada Türkler, saray entrikalarına ve ruhani teşkilatımızın nüfuzuna mağlup olmuştu. Ve bu iki müessese, hükmü altındaki merkezlerden çok uzakları ve Avrupa, Anadolu, Afrika'daki birçok mıntıkaları idare etmekteydi.

İşte birinci büyük tablomuz burada bitmektedir. Tablo Türkler tarafından boyanmış, süslenmiş ve meydana getirilmişken bu cengâverler şimdi saray entrikalarından bunalmış bir halde geri plana itilmişlerdi.

Tarih yürümektedir. Bundan sonra Türk İmparatorluğu Batı medeniyetine karşı kendisini Türk silahlarıyla değil, daha çok Batı devletlerini birbirine düşürmek suretiyle savunacaktır. Ancak bu devletlerin siyaseti ise İstanbul'a ve Boğazlar'a sahip olmaktı. Avrupalılar bize, Avrupa'nın '*hasta adamı*' adını vermişlerdi. Her taraftan pek çok miras davacıları türemişti. Nihayet Batı devletleri arasında *Büyük Savaş* başlamıştı. Biz de, Orta Anadolu'da ticari menfaatlar arayan Orta Avrupa devletlerinin Ortadoğu ihtiraslarına kurban edilerek savaşa sürükleniyorduk."

İşte bu sözler Gazi'nin tarihini, bundan önceki bölümlerde anlattığımız Gelibolu savaşlarına kadar getirmişti.

Bu ne görkemli bir akşam sohbeti idi!..

Yüzyıllardan aşağıya doğru ne kartalca bir süzülüş ve nasıl bir kartal?..

DÜNYAYA BİR YILBAŞI ARMAĞANI

Ulusal Kahraman Dünya Kahramanı Oluyor

25 Aralık 1932 (Noel yortusu) günü Ankara telsizi, Gazi'nin başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun, uluslararası alanda büyük önem taşıyan bir kararını dünyaya ilan ediyordu. Bu bütün Batı dünyası için tam bir sürpriz olmuştu. Türkiye 1912 ve 1914 Lahey ile 1925 ve 1931 Cenevre *'Afyon ve Uyuşturucu Maddelerin Denetimi Anlaşması'*na katılıyordu. Bakanlar Kurulu Türkiye'de afyon ekim ve satışının denetimi için bir program belirlemiş, bu denetimin uluslararası aşamasına da katılma kararı almıştı.

Gazi'nin insanlığa verdiği bu yılbaşı armağanının metni şöyledir:

Ankara, 25 Aralık - Bakanlar Kurulu bugün Gazi Hazretleri'nin başkanlığında toplanmıştır. Görüşme konusu, afyon kaçakçılığının takibi ile bazı sıhhi, iktisadi ve zirai meseleler teşkil etmiştir. Milletın ve insanlığın yüksek menfaatlarına uygun bir politikanın gereğı için lazım gelen daimi bir program izlenmesine karar verilmiştir. Mesele, bütün teferruatıyla birlikte Halk Partisi'nde görüşülecek ve

alınacak kararlar Büyük Millet Meclisi'nin tasvip ve tasdikine sunulacaktır.

Halk Partisi'nde tartışması yapılacak belli başlı konular şunlardır:

1. 1912 Lahey, 1925 ve 1931 Cenevre Uluslararası anlaşmalarına katılma.

2. İstanbul'da kapatılmış olan ve gizli uyuşturucu maddede üreten üç özel ecza fabrikasının tekrar açılmasını sağlamak ve yapılacak bu gibi özel girişimin şiddetle cezalandırılması.

Uyuşturucu maddelerin yol açtığı kötülüğün önlenmesi için alınacak en kesin önlem, ticari amaçları olmayan ve ancak tıbbi gereksinimlere karşılık vermek için çalışacak uluslararası bir fabrikanın kurulması.

Böyle bir fabrikanın kurulmasına kadar, Türkiye'nin dünyanın tıbbi gereksinimlerini sağlamak üzere bir fabrika kurması ve böylece üretimin tekel (inhisar) altına alınması.

3. Ham afyon ihracının, ticaret şirketlerinden oluşacak bir kuruluşa verilmesi.

4. Haşhaş ekiminin önceden izin alınarak yaptırılması ve böylece üretimin denetim altına alınarak sınırlandırılması.

(Aşağıdaki yazılı şekillerde afyon üretimi sınırlandırılabilir.

Ancak, yerel ve yasal ticareti giderecek ve devlet fabrikasının sağlayacağı dünya gereksinimini karşılayacak miktarda yetiştirilecektir).

5. Esrar yapılan hintkenevirinin Türkiye'de denimsiz üretiminin kesinlikle yasaklanması.

6. Uyuşturucu madde kaakılarıyla bunları yasadışı yollarla üretenleri yargılamak için özel mahkemeler kurulması ve bu gibiler için ağır cezalar konulması.

7. Bu programın uygulanmasıyla, ulusa olduğu kadar insanlığa da en modern ve uygar bir görev yerine getirilmiş olunacaktır.

Türk hükümetinin bu kararının ne dereceye kadar önemli olduğunu anlayabilmek için şu üç gerçeği öğrenmek gerekir:

Birinci gerçek, bu kararın verildiği sırada, 1931 Cenevre Anlaşması'nı Kanada, Hindistan, Nikaragua, İran, Peru, Portekiz, Sudan, İsveç ve Birleşik Amerika olmak üzere yalnızca dokuz devletin kabul etmiş bulunmasıdır. Bu, Türkiye'nin anlaşmayı İngiltere, Fransa, İtalya gibi önemli Avrupa devletlerinden daha önce imzalamış olduğunu göstermektedir.

İkinci gerçek ise, o zaman Cemiyet-i Akvam'ın (bugünkü Birleşmiş Milletler'in karşılığı örgüt) uyuşturucu madde ticaretiyle ilgili son raporunda bu konuda Türkiye'nin en büyük suçlu olarak gösterilmesidir.

Üçüncü gerçek çok daha büyük önem taşımaktadır. 1933 yılı Nisan ayının on üçüncü günü, 1931 tarihli Cenevre Anlaşması'nın imzalanıp imzalanmaması için Cemiyet-i Akvam üyesi ülkeler oylarını verdikleri zaman 28 oy raporun imzalanmasından yana, 27 oy ise imzalanmaması için kullanılmıştı. Bu durum ortaya koymaktadır ki, Türkiye karşı oy verseydi, raporu kabul etmeyen taraf üstün g-elecek ve afyon satışlarını düzenlemek için politik çalışmalara yeniden başlamak gerekecekti.

Eski bir atasözü vardır: “*Bir zincir onun en zayıf halkası kadar kuvvetlidir.*” Cemiyet-i Akvam Genel Kurulu’nun raporuna bakılırsa, uyuşturucu madde felaketini denetlemek için gerekli olan uluslararası zincirin en zayıf halkası Türkiye idi. Oysa, Gazi’nin yılbaşında verdiği karar ile bu zincirin en güçlü on halkasından biri Türkiye oluyordu.

Türkiye’nin 1931 Cenevre Konferansı’nda izlediği politikanın birdenbire değişmesi ve uluslararası savaşında bir çeşit önderlik konumuna doğru yürümesi nasıl ve neden olmuştu?

Öğrendik ki, Gazi 1932 yılı Aralık ayının 22’nci günü akşamı, bu çok önemli saydığı konuyu ayrıntılı olarak incelemeye ayırmıştı.

Mustafa Kemal, yalnız Cemiyet-i Akvam’ın raporunu incelemekle kalmamıştı. O yıl içinde uyuşturucu madde ticareti ve kullanılması nedenleriyle İstanbul’da yapılmış bulunan tutuklamalarla ilgili listeyi de gözden geçirdi. Böylece bir yandan bütün dünyayı tehdit eden bu felaketin büyüklüğünü anlatıyor, bir yandan da belanın kendi yurdunda da gelişme biçimini ve gücünü belirlemiş oluyordu.

Mustafa Kemal, bu yasadışı ticarete merkez olması yüzünden Türkiye’nin temiz adına sürülen lekeyi ve bu maddeleri ülkede kullananların artışıyla ortaya çıkan korkunç durumu iyice belirlemişti. Yine görüyoruz ki, Mustafa Kemal Türkiye ile ilgili bu lekeyi silmek ve yakınmaları kökünden temizlemek için verdiği kararı bildirmek ve tartışmak üzere hükümet üyelerini toplamış, onların düşün-

celerini almıştı. Gazi, akşam Bakanlar Kurulu ile toplantı yapmış ve bu toplantı gece yarısından çok sonraya kadar sürmüştü. Ertesi akşam, 25 Aralık akşamı Bakanlar Kurulu, Mustafa Kemal'in başkanlığında üç saat süren bir toplantı daha yapıyor ve geç vakit yukarıdaki resmi bildiri açıklanıyordu. Anadolu Ajansı aracılığıyla Türk hükümetinin kararı bütün dünyaya bildirildiği zaman hayret uyardırılmış, Türk vatandaşlarının en büyüğü olan Gazi'yi, bu karar uluslararası bir kahraman yapmıştı. Bütün dünya Mustafa Kemal'in yeni yıl armağanının hikâyesini böylece öğrenmiş oluyordu.

Sonra ne oldu? Doğal olarak Halk Partisi grubu hemen toplanarak, 25 Aralık tarihli Bakanlar Kurulu kararını oybirliği ile kabul etmiş ve yayımlanan bildiride Gazi ile ilgili şu sözler yer almıştı:

"Cumhurbaşkanı ve Partimizin Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin bu meseleye böylesine büyük önem vermelerini ve insaniyetperver bir ruh ve yüce duygularla bu konunun halline gösterdikleri ilgiyi ve gayreti en kuvvetli takdirlerimizle kaydederiz."

Türkiye, anayasasına bağlı bir cumhuriyettir. Bütün yürütme çalışmasının anayasa sınırları içinde olmasına büyük önem verilir. İşte bundan dolayı, bu önemli yasa önerisi yılbaşı gününde hazırlanmasına karşın, Meclis'te tartışılması için 14 Ocak'a kadar bir süre tanınmıştı. Oysa Meclis 14 Ocak'tan 1 Mart'a kadar tatil kararı almıştı. Acaba bu yasa 14 Mart'a kadar çıkarılacak mıydı?

14 Mart'a gelindiği zaman, Meclis'in gündeminde af-

yon sorununun bulunmadığı görülmüştü. Bu önemli sorun ya kasten ya da unutulmuş olarak gündeme alınmamıştı. Gündemde olmayan bir konunun Meclis'te görüşülmesi için Meclis'in oybirliği ile karar vermesi gerekiyordu. Onun için sorunun şimdilik geri kaldığına kesin gözüyle bakılıyordu. Ama gerçek öyle miydi?

İşte şimdi bütün dünyayı ilgilendiren bu dramda beklenilmez bir durum daha geliyor.

Büyük Millet Meclisi'nin bu kısa toplantısına Gazi, Tefik Rüştü (Aras) Bey'i gönderiyordu. Dışişleri Bakanı ayağa kalkarak, Türkiye'nin Lahey ve Cenevre anlaşmalarına (bu dört anlaşmadır) katılmasını ve bunun için Meclis'in bu yolda oy vermesini öneriyordu. Öneri hemen oylanmış ve oybirliğiyle kabul edilmişti. Böylece Mustafa Kemal'in önderliğinde Türkiye'de bir yeni reformdaha gerçekleşmiş oluyordu.

Fakat bu reform Türkiye dışında büyük yankı uyandırmıştı.

Türkiye'nin ve onun önderinin bu tutumu karşısında Birleşik Amerika'nın duygularını senatoda Pennsylvanie Temsilcisi James J. Davis dile getiriyordu.

James J. Davis, 3 Ocak 1933 tarihli kongre tutanağına göre şöyle diyordu:

“Bütün dünya ve özellikle Amerika bugün Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in uyuşturucu maddeler ticareti üzerine koyduğu yasaklık şeklinde görkemli bir Noel armağanı almıştır. Gazi İstanbul'daki uyuşturucu madde fabrikalarını kapayan bir Bakanlar Kurulu toplan-

tısına başkanlık etmiş ve aynı toplantıda afyon ekiminin tıbbi gereksinimlere yetecek kadar yapılmasını sağlayan sınırlama kararını almıştır.

Bu hareket Türkiye Cumhurbaşkanını uyuşturucu maddelere karşı uluslararası savaşın seçkin önderlerinden biri durumuna getirmiştir.

Bu hareket Amerika Birleşik Devletleri için ayrıca önemlidir. Çünkü geçen iki yıl içinde bu ticaretin kurbanları, uyuşturucu maddeleri tam olarak Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından kapatılan İstanbul'daki fabrikalardan sağlamışlardı.”

Bu karar Cenevre'deki Cemiyet-i Akvam'da nasıl karşılanmıştı? Bunun için de Cemiyet-i Akvam Afyon Danışma Kurulu'na hazırlanan ve 15-31 Mayıs 1933 tarihli genel kurul toplantısına sunulan rapordan aşağıdaki bölümü alalım:

“Kurulumuz burada Türkiye delegesinin hazır bulunması fırsatından yararlanarak, Türkiye'nin 1912, 1925 ve 1931 anlaşmalarını kabul etmesinden ve haşhaş ekiminin denetimine ham afyonun dışsatımına, uyuşturucu maddeler üretimine ve hintkeneviri ekiminin yasaklanmasına ilişkin aldığı önlemlerden dolayı, bütün kurul üyelerinin büyük takdirini bildirirler. Kurul, İstanbul'da gizli uyuşturucu maddeler üretiminin yasaklanması konusunda Türk hükümetinin gösterdiği olumlu çalışmaya ilişkin takdir ve teşekkürlerini de bildirir.”

TÜRKİYE YALNIZ KALMAKTAN KURTARILDI

Büyük Devlet Adamı

Mustafa Kemal'in siyasi zekâsını ve gücünü anlatan ve tarafımdan bilinen birçok hikâyesi vardır. Ancak bunlar arasında iki tanesi vardır ki, bunlar onun büyük devlet adamlığı niteliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bunların 1932 yılı sonbaharında New York Ticaret Odası ile Yale Üniversitesi gibi Amerikan kurumlarında Türkiye ile ilgili verdiğim konferanslarda anlattım.

Türkiye'ye ilk geldiğim zaman, bütün yabancıların Fransa'da alışkanlık durumuna getirdikleri usule uyarak, ben de yabancı bir elçi sıfatıyla savaş alanlarını dolaşmayı uygun görmüştüm. Türk makamlarına bu düşüncemi söylediğim zaman bana Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in bu savaş alanlarında düşmanı olan Yunanistan'la şimdi yakın ve dostça ilişkiler kurmaya büyük önem verdiğini, yapmayı tasarladığı geziler dolayısıyla o alanlarda kazanılmış zafer hatıralarının yeni baştan tazelenmesi olasılığının olduğu bildirilmişti.

Bu geniş ve derin düşünce benim üzerimde çok büyük

etki bırakmıştı. Ancak hemen anlatacağım gerçeğin bıraktığı etki belki de daha geniş olacaktır: Yunanlıların büyük yenilgisinden sonra Türkiye'nin niçin tazminat istemek konusunda ısrar etmediğini sorduğum zaman yakınları bana şöyle demişlerdi:

“Mustafa Kemal çok geçmeden iki ulus arasındaki sıkıcı ilişkilerin kalkacağı, Türkiye ile Yunanistan arasında kurulacak dostlukla başlayacak ticari ilişkilerin daha kazançlı olacağı kanısındaydı.”

Bütün Avrupa'da, dünya savaşından sonra bu derece ileriyi gören bir siyaset adamını daha göstermek olası mıdır?

Bu iki hikâye açıkça ortaya koymaktadır ki savaş alanlarının büyük kumandanı olan Gazi, yürekten son derece barışseverdir. Geçmiş zamanların düşmanlıkları yerine şimdi Türkiye'nin bütün komşularıyla dost olmasını istemektedir. Ve böylece Gazi, Türkiye'yi eski yalnızlığından kurtarmıştır. Gazi'nin on birinci reformu olan bu siyasetin birçok yabancı ülkeye büyük etkisi olmuştur.

Büyük savaşın verdiği derslerden dünyanın öğrenmiş olduğu birkaç konu arasında şu da vardır: İki tarafça iyi niyet ve dostlukla imzalanmış anlaşmalar birer kâğıt parçaları olmaktan öteye geçememektedirler.

Büyük savaştan çıkarken bu önemli gerçeği bilen ve hareketlerini ona göre düzenleyen ilk büyük devlet adamı Gazi Mustafa Kemal'dir.

Kurtarılmış ve yeniden canlandırılmış Türkiye, dünya barışının vereceği ticaret, kültür ve ulusal fırsatlardan yararlanacaksa herhalde komşularıyla dostluk kurmalıdır. Her i-

ki tarafın karşılıklı çıkarlarını uzlaşmalardan daha iyi sağlayabilecek dostluklar olmalıdır bunlar. Gazi, hiç durmadan bu büyük amaca doğru çalışmış ve bu çalışmalarından hem yurdu, hem de komşuları yararlanmıştır.

Burada dünyanın ilgisini pek az çeken bir gerçeğe de değinelim: Türkiye Versay'ın kurmuş olduğu mandalar sistemini kabul etmemiş ve durumunu da tam olarak bu şekilde dile getirmiştir. Türkiye, Irak ile giriştiği ilişkilerde burasını her zaman bağımsız bir devlet saymıştır. Nitekim, Irak daha İngiliz mandası altında iken bile Ankara'da bir Irak elçisinin bulunması, Bağdat'a da bir Türk elçisinin gönderilmiş olması bu sözlerimi desteklemektedir. Irak, Cemiyet-i Akvam'a bağımsız bir devlet sıfatıyla girdiği zaman bütün dünya bu devletle ilişkilerini değiştirmek zorunda kaldıkları halde Türkiye'nin değiştirecek bir durumu yoktu. Ancak Türkiye'nin eskiden beri izlemiş olduğu bu tutumu destek kazanmış, Irak'ın gelişmesi için beslediği umutlar doğru çıkmıştır.

Batı devlet adamları *"Kavgalar Balkanlar'da başlar"* derler ve Balkanlar'ın savaşların doğum yeri olduğunu söylerler. Ne yazık ki Türkiye de kendisini Bulgaristan ve Yunanistan'la sık sık savaş durumunda buluyordu. Hatta yabancı boyunduruğundan yurdunu kurtarmak ve bağımsızlığını kazanmak için giriştiği savaşta da karşısında Yunanistan vardı. Seyirci durumunda olan bütün dünya ulusları bu umutsuz ve amansız savaşın iki ulus arasında çok acı duygular bırakacağını sanıyordu. Ancak Gazi büsbütün başka düşüncedeydi: *"Savaşın nedenlerini ortadan kaldırınız, sa-*

vaşın yaraları kendiliğinden kapanır” diyordu. Gazi’nin hakkı vardı. Türkiye’nin en yakın Avrupa komşuları Bulgaristan ve Yunanistan’la ilişkileri hiçbir zaman şimdikiinden daha iyi değildi.

Irak’ın doğusunda iki devlet daha vardı. Bunların her ikisi de Batılıların genellikle düşünemeyecekleri kadar modernleşmiş ülkelerdi: İran ve Afganistan. Bunların elçi bulundurdıkları tek devlet merkezi Ankara idi.

1932 yılında Mustafa Kemal Türkiye’nin bütün komşularına iyi dilekler ve dostluklar taşıyan birer elçilik heyeti göndermişti. Başbakan İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey, Gazi’nin tam güvenini hakkıyla kazanmış ve bundan sevinç duymuş devlet adamlarıydılar. Gezdikleri hükümet merkezlerinden en çok kaldıkları yer Tahran olmuştur. Başarılar elde etmiş olan bu iki başlı elçilik heyetinin daha uzak hükümet merkezlerine de gönderilmeleri zamanı gelmişti. Bu heyet, Türkiye’nin önceden olduğu gibi bugün ve bugünden sonra da çok büyük önem taşıyan iki devletin Karadeniz’de komşu Rusya ile Akdeniz’in öte yamacındaki İtalya’nın hükümet merkezlerine gönderilmişti. İyi dilek ve dostluk taşıyan heyet yalnız dostluğa değil, aynı zamanda daha sıkı ticari ilişkilerini de sağlamlaştırmakla bu iki ziyarette de başarılı sonuçlar elde etmişti. Türk elçisinin 13 Mayıs’ta Moskova’dan ve 2 Haziran’da Roma’dan döndükleri zaman yanlarında dostluğun elle tutulur, gözle görülür eserlerini de getirmiş olduklarını dünya unutmayacaktı. Rusya’dan 8.000.000, İtalya’dan da 15.000.000 dolar kredi sağlanmıştı.

Gazi'nin on bir reformunun sonuncusu böylece on bir ay gibi kısa bir zaman içinde yapıp bitmişti. Bu kereki reform, bütün komşuları tarafından *"Bütün dünyada barış ve insanlara karşı iyi istekler"* olarak nitelendiriliyordu.

Mustafa Kemal'in Türk yaşayışında başarmış olduğu reformlarla Türkiye hakkında yaptığımız dostça incelememizi bitirmiş oluyoruz. Biz elimizden geldiği kadar çok iyi bir resim çizmeye çalıştık. Bu incelememizde, okuyucunun olası herhangi bir sorusuna karşılık vermemiş isek, bu eksiklik bize bağışlanmalıdır.

Ancak her resmin bir çerçevesi vardır. Türkiye için de bugün, ortalarında yeniden Türkleşmiş, çevresi dost ülkelerden oluşmuş bir çerçeveden daha iyisi olamaz.

Mustafa Kemal'in daha iyi komşuluk ilişkileri için güttüğü siyaseti komşularının tümü birden nasıl kucakladıklarını söylemeseydik büyük bir unutkanlık yapmış olurduk. Gazi'nin dünya barışının sağlanması ve sürdürülmesi için harcamakta bulundukları çabayı bütün komşularının takdir ettiklerini belirtmekten sevinç duyarım.

BİR AYRILIŞ SELAMI

Burada hem asker, hem devlet adamı bir insanın, el-den geldiği kadar ve gerçeklere bağlı kalarak portresini çizmeye çalıştık. Türkiye'nin okullarında dökülmüş, savaşlarında su verilmiş ve iç politikada güç kazanmış ve bilenmiş bu kılıç, sonunda Türklerle Osmanlı geleneği ve çöken bir imparatorluk arasındaki bağı kesip kopardı. Onu Türkiye'nin en doğusundan, en batısındaki noktasına kadar izledik. Akdeniz'e kadar o büyük insanla bütün yolu, adım adım birlikte yürüdük. Bu zaman içinde cesareti kırılmış bir ulusun özünü büyük bir sabırla yeniden canlandırıp Yunanlı istilacılara karşı bir birlik ve bütünlük içinde birleştirerek onları ülkeden sürüp çıkaracak kadar kuvvetlendirdiğini gördük.

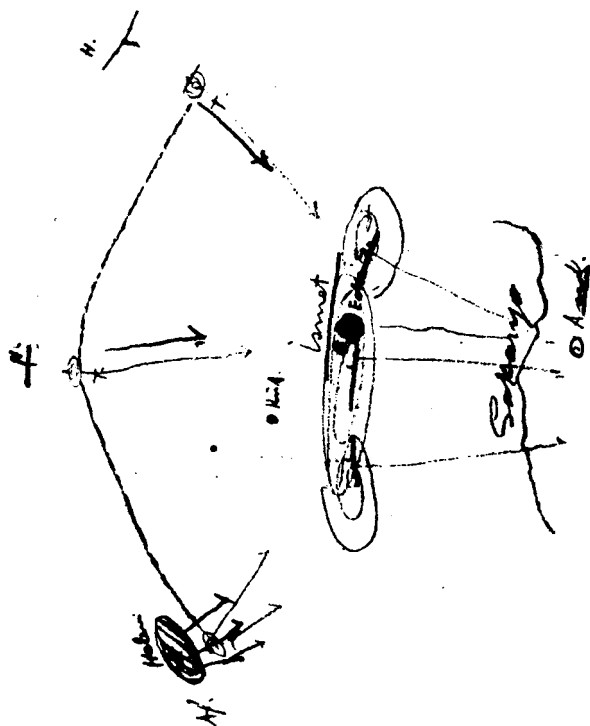
Gazi'yi şahin yuvası gibi yükseklerde duran, Türkiye'nin kalbinde, Ankara yaylasında onu halkla birlikte, halkı için halkı yönetirken gördük. Fakat bu da ona yetmedi. Halkın yaşamını ve geleneklerini etkisi altında bırakan on bir reformla yeni bir dönem açıldı. Bunlardan hepsi de başarı kazandı. Böylece modern yazısı, rakamları, takvimi ve yasalarıyla Türkiye uluslar topluluğu içinde hakkı olan saygın yerini almış bulunuyor.

Bu, insana hayretler veren Türk, Türkiye'yi bir kere daha ırkı, tarihi ve diliyle övünür bir duruma getirdi ve yüzyıllardan beri olmayan bir şekilde geleceğinden umutlukıldı.

Türkiye'nin bu yeniden kazandığı ulusal gururla, öyle görkemli, öyle onurlu ve beğenilmeye değer bir ulusal davranış izledi ki, bugün onun en göze çarpan dış politikası, yalnızca komşularıyla dostça ilişkiler kurmakla kalmamış, aynı zamanda bu komşular arasında da iyi anlayışlar kurmak doğrultusunda olmuştur. 1933 yılında Rusya ve onun bütün Batı komşuları tarafından Londra'da imzalanan saldırmazlık anlaşması ve bunu izleyen uluslararası saldırının çok değerli bir tanımını anabiliriz.

Bütün bunlar Türkiye'nin hayatı, genel görünüşü, iç ve dış politikasındaki bütün köklü değişiklikler olağanüstü ve muzaffer bir askeri önder tarafından gerçekleştirildi.

Yakındoğu barışının en ateşli dostu da büyük zafer kazanmış Gazi Mustafa Kemal'den başka kimse değildir.

SAKARYA I

Une des premières phases de la bataille : les Turcs (en rouge) rétrécissent et renforcent leur front en se retirant en direction d'Ankara.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
RİYASETİ

KÂTİBİ
UMUMİLİĞİ

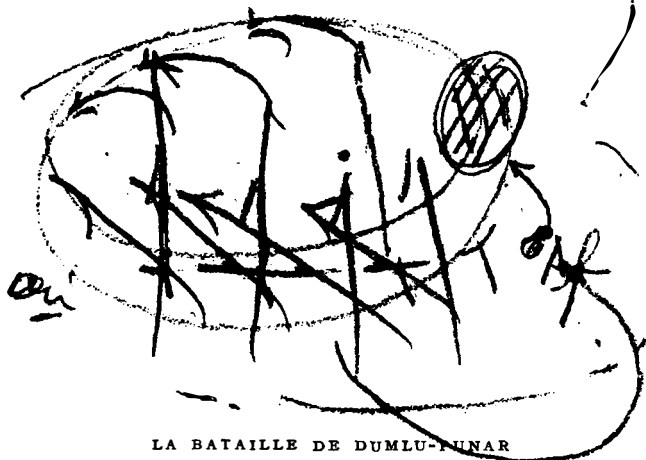
Ank
D

SAKARYA II

La phase décisive : les Grecs (en noir) cherchent à envelopper la gauche de l'armée turque pour couper celle-ci d'Ankara. Méprisant cette menace, Mustafa Kemal concentre ses forces sur sa droite et écrase l'aile gauche de l'armée grecque, qui se replie derrière la Sakarya.

Esk-
②

LA BATAILLE DE DÜMLÜ-PINAR

Après avoir écrasé trois divisions grecques à Afoun-Karahissar, l'armée turque (rouge) change de direction pour couper la ligne de retraite des Grecs vers Smyrne.

Pendant toute la bataille, les lignes grecques s'étendaient jusqu'à Eski-Chehir, mais Mustafa Kemal attaque cependant uniquement le point vulnérable de la défense : la bifurcation d'Afoun-Karabissar, jonction de la ligne de ravitaillement venant de Smyrne.

General Charles H. Sherrill,
Amerika Birleşik Devletleri'nin
Türkiye Büyükelçisi olarak
(1932-1933), Atatürk ve Türkiye
ile ilgili hatıralarını 'Mustafa
Kemal' adlı kitabının ikinci
cildinde şöyle değerlendirmiştir:
"Gazi'yi, şahin yuvası gibi
yükseklerde duran, Türkiye'nin
kalbinde, Ankara yaylasında
onu halkla birlikte, halkı için
halkı yönetirken gördük. Fakat
bu da O'na yetmedi. Halkın
yaşamını ve geleneklerini etkisi
altında bırakan on bir reformla
yeni bir dönem açıldı. Bunların
hepsinde de başarı kazandı.
Böylece modern yazısı,
rakamları, takvimi ve yasalarıyla
Türkiye, uluslar topluluğu
içindeki hakkı olan saygın yerini
almış bulunuyor.
Bu, insana hayretler veren Türk,
Türkiye'yi bir kere daha ırkı,
tarihi ve diliyle övünür bir
duruma getirdi ve yüzyıllardan
beri olmayan bir şekilde
geleceğinden mutlu kıldı."
General Charles H. Sherrill'in
bu önemli hatıra kitabının ikinci
cildinin de okurlarımız
tarafından ilgiyle karşılanacağını
umuyoruz.